

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

1938 május X évfolyam 61 szám

Reflexiók

Meggyőződésem szerint: írók, művészek és tudósok, vagyis a szellem emberei csakis elvi alapon, a tiszta értelmű humanitás szempontjából szólhatnak hozzá napjaink aktuális problémáihoz. A gyakorlati politika nem az ő mesterségük, téves okoskodásuk, fékevesztett indulatkitöréseik a mainál még oktanabb kavarodást idézhetnének fel — de lelkiismeretük őszintén etikus megszólaltatásával hasznára lehetnek mindazoknak, akik a politikusok terrorja alatt szenvednek és mindazoknak, akik gyakorlati tereken működve, komolyan változtatni szeretnének világunk pokoli ábrázatán.

Igaz, hogy egy olyan világban, melyben egyrészt a fanatikus barbárság hódít, másrészt népek milliói állandó félelemben gyötrődnek, a szellem szava alig jelenthet többet pusztába kiáltott szónál — mégis, a szörnyű tények felismerése nem riaszthat el bennünket az igazság keresésétől és a szabadság hirdetésétől. Küzdenünk kell, de harcunkban ne az ellenféltől kölcsönzött fegyverekkel akarjunk boldogulni, melyekhez vér és álnokság tapad, hanem a saját eszközeinkkel: a rombolás fegyvereivel szemben az építés szerszámaival.

Anélkül, hogy mozgalmak és áramlatok által sodortatni engednők magunkat, résen kell lennünk, hogy az események, melyeket a politika megszállottjai felidéztek, ma-holnap ki ne szorítsák belőlünk a lelket. Hiszen milliók és milliók máris úgy élnek, mint akiket számokká és tárggyakká minősítettek, akiktől elvették a mult tradícióit, melyekre kétségbeesésükben támaszkodhattak volna és elzárták előlük a jövő ösvényeit, amelyeken talán megérkezhetek volna szabad és tudatos emberi önmagukhoz. S ahol még nem állította fel kegyetlen törvénytábláit a parancsuralom, ott a demokrácia képviselőinek és az önmagukban sem bízó tömegeknek opportunizmusát, tehetetlenségét láthatjuk.

S már nálunk is, hová eddig jóformán csak a szele érkezett el az igazi viharoknak — mindent túlharsognak a törtető fenyegető jelszavai és mindenkit rémületbe akarnak sodorni a kétségbeesett rémüldözők. Holott tudnunk kell, akik ezekben a nehéz pillanatokban elveszítik önmagukat, józan ítélőképességüket, azok ugyanúgy a barbárok hadiszekerét segítik előbbre, mint akik több-kevesebb érdekből máris nyiltan melléjük szegődtek.

Az ellenség a szemben álló fél gyöngeségéből is erőt merít a maga számára.

S aki lemond az igazságosság elvi álláspontjáról, az akaratlanul is saját maga igazságtalan meghurcoltatását készíti elő a gyakorlatban. Számtalan példára hivatkozhatnánk: akik feladták elveiket, azok kezéből kihullottak a gyakorlati megvalósítás eszközei, akik meginogtak hitükben, azok nem üdvözülhetnek ugyanazon hitnek az értelmében. Azok az írók, akik a hatalmi politika szolgálatába álltak, a hatalmasok gögénének és

féktelen mohóságának az áldozataivá lettek. Számtalan példát idézhethetnénk a sorsforduló előtt álló Európából és hovatovább az egész világból, mert ahol tegnap még kollektív célkitűzésekről és demokratikus fejlődésről beszéltek, ma már szintén felvetették a szabad szellemű sajtó megrendszabályozásának, az idegenek kiűzésének, a faji és felekezeti rivalizálásnak veszedelmes gondolatát.

Magyarország valahol a végpusztulással fenyegető áradás part-szélén emésztődik ezekben a pillanatokban. Egyelőre oktalan felelőtlen-ség lenne akár ebben, akár abban az irányban jóslatot mondani, de személy szerint és hivatás szerint mindenkinek a helyére kell állni, mennél eltökéltebb akarattal és mennél tudatosabb tisztánlátással. Kieleződött harc folyik világszemléletek, érdekesoportok, nemzetiségek és felekezetek között és mind ennek tetejébe egy új sajtótörvény megvalósulása előtt állunk, amely első pillantásra csak az író és ujságíró-társadalom szakmai ügyének látszik, de ha közelebbről tekintjük meg a kérdést, látnunk kell, hogy a szabad gyülekezési jog, a gazdasági élet időszerű átszerve-zése, vagy akár a sokat vitatott zsidóprobléma is annyira benne foglal-talik, hogy sajtószabadság nélkül ezeknek a nyomasztó feladatoknak a megoldása, belátható időn belül, el sem képzelhető.

Annál szomorúbb jelenség, hogy nemcsak az ország haladó polgár-sága, szervezett munkássága, de maguk az anyagilag és szellemileg köz-vettenül érdekelt írók, művészek és tudósok sem emelték fel méltó szavu-kat ebben a kérdésben. Eltekintve egy-két fájdalmas és keserű feljajdu-lástól az áldatlan oportunitás és gyámoltalan kétségbeesés csöndjébe fulladt mindenki. Miért? Mert nem ismerték fel a kérdés horderejét? Nem vették észre, hogy ebben a pontban kapja meg termő talaját a reakció gyökere? Vagy egzisztenciális érdekeik gátolták meg, hogy hiva-tásukhoz illőn, mint a szabadság és az emberi igazságosság hirdetői élet-jelt adjanak magukról és védelmére keljenek elemi életfeltételeiknek? Lehet, hogy a saját jólfelfogott szempontjukból igazuk van azoknak a szélsőséges politikai vezéreknek és aspiránsoknak, akik a cselekvő akarat könnyebb hódítása érdekében el akarják némítani a szellem kritikáját és sugárzó világosságát. A szellem embereinek azonban, ha valaha is vállal-ják hivatásukat, százszorosan vállalniuk kell most, mikor a veszedelmek előhírei máris zavart és rémületet keltenek a lelkekben. S ha nem idő-szerűtlen oportunizmusból hallgattak íróink, hanem mert nem mérlegel-ték kellő átgondoltsággal a probléma jelentőségét, annál elszomorítóbb. Annyira rávilágítana szellemi embereink társadalomtudományi képzet-lenségére, saját hivatásuk semmibebevételére, hogy, ki tudja mennyi időre, reménytelennek kellene látni helyzetünket nemcsak a politika kalando-rai, hanem kultúránk őrzőinek, művelőinek kellő fel nem készültsége miatt is.

Magam részéről az említett lehetőségek közül sem az egyiket, sem a másikat nem tudom fenntartás nélkül a hallgatás okául elfogadni. Való-színűbb, hogy az az általános lelki depresszió, amely ma az ucca embe-rét csakúgy, mint a magas hivatalok és katedrák személyiségeit halálosan

---

munka

Iefárasztja, nem kis mértékben az írókat is hatalmába kerítette. Legalább is pillanatnyilag hiábavalónak érzik a küzdelmet, magukba fojtják a kívánczó szót, hogy majdan, ha ismét szükség lesz rájuk, annál érthetőbben és magasztosabban szólhassanak.

De remélheti-e az az író a szólás szabadságának visszatértét, aki eleve feladja hozzá való jogát? A szólásszabadság a lélek igénye s a lélek megszólaltatói elsősorban az írók. Hogy úgy mondjam, ennek a feladatnak a betöltéséért élnek s nélküle elvesztik életük értelmét.

És amint láthatjuk, a szellem emberei, akik a sajtószabadság elvesztésében nem érzékelik a bekövetkező bajok sorozatát és nem állanak ki teljes vértességgel a szabad szó védelmében, azok, ha más fontos társadalmi kérdéshez szólnak hozzá, akkor sem találják meg azt a legszerencsésebb hangot és formát, amely hozzájuk és a vitatott ügyhöz egyaránt méltó lenne. Azoknak, akik a sajtójavaslatához nem szóltak hozzá, legyen dicséretükre, hogy szükségesnek látták tiltakozó hangjukkal beleavatkozni a zsidókérdés körül kavargó vitába. Helyes, hogy nem maradtak közömbösek olyan ügygel kapcsolatban, amelyben nemcsak bizonyos embercsoportok gazdasági helyzete bomlik meg és dobódik szét, hanem mély lelki válságba kerülnek öregek és fiatalok, szerelmes párok, hasznos munkát végző polgárok, számtalan olyan kiváló szellem, akikre büszke lehet a múlt és akiktől még sok értékes produktumot remélhet a jövő.

De felvetődik a kérdés, vajjon helyesen szóltak-e hozzá a javaslatához azok az írók, művészek és tudósok, akik manifesztumba foglalták és nyomtatásban nyilvánosság elé adták véleményüket?

Milyen különös jelensége napjainknak, hogy a manifesztum aláírói, mikor szót emeltek a zsidók magyarságát kétségbevonó és ezen az alapon szerzett jogait megnyirbáló javaslat ellen — ugyanakkor nem felejtik el őskeresztény származásukat, faji hovatartozásukat nagyon is feltűnően kihangsúlyozni. Nem gondoltak rá az irat szerkesztői, hogy a vallásukkal és fajukkal illetően való hivalkodás a védőknek a védeceiktől bizonyos mérvű elkülönítését is jelenti? Vagy talán éppen az írók, a szavak mesterei nem lennének tisztában a szavak igazi jelentésével?

Senki sem vonhatja kétségbe a szerkesztők jóhiszeműségét és a manifesztum elolvasása után mégis valami kellemetlen íz gyűl össze az ember szájában. A pontatlan fogalmazást, politikai iskolázatlanságot nem is említve, látnunk kell, hogy a szellem emberei, miközben bajba jutott polgártársaik segítségére akarnak lenni, vallásban és származásban szigorúan egymásközt maradnak és így nem a mélységes emberi együttérzés, csupán a megbocsájtás szellemében teszik meg kijelentéseiket. Pedig magától értetődik: azok a kultúremlékek, akik túljutottak a merev doktrinákon, akik előtt nem bűn zsidónak lenni — azok nem is hivatkozhatnak keresztény erényeikre a zsidókérdés vitájában. S ha maguk nem találták meg a kellő formát, de tiltakozásukat komolyan gondolták, miért nem vették át a jól bevált parlamenti módszert?

Az ország házában zsidók és keresztények, vagyis a haladó eszmék politikusai együttes erővel, egymás igazságos érveit újabb érvekkel alátámasztva foglaltak állást a javaslat ellen. A szellem embereinek manifesztuma alól Móricz Zsigmond, Bartók Béla és Kernstock Károly neve mellől miért hiányzott, mondjuk, Ignótus, Hevesi Sándor és Vedres Márk neve? Hiszen nem belső hitközségi kérdésekről volt szó az iratban, hanem kultúrdeemonstrációról a szellem nevében és az ország népességének osztatlan érdekében. És miért nem szerepeltek a névsorban a zsidószármazású fiatal írók, muzsikusok, képzőművészek és tudósok, akiket, mint a magyar kultúra egyenrangú művelőit nemcsak vállalhatják keresztény származású ifjú társaik, de tőlük egy nyilvános kultúrdeemonstrációban politikai megfontolásból elkülönülni, szintén érdemtelen megalázásnak tűnik előttem. Ha talán maguk a zsidók kívánták volna tőlük, akkor sem lett volna szabad így vállalniok szerepüket. Hiszen pillanatra sem gondolhatták, hogy a néhány keresztény származású, de bizonyos szempontból nem egyszer megbízhatatlannak vádolt kultúrlény méltatlankodására megtorpannak a rohamozó politikusok, akik jelképükkel színleg sem a testvéri szeretetet, hanem a faji, felekezeti és pártgyűlöletet szimbolizálják?

Nem könnyű feladat vészterhes időkben helytállón protestálni. De mit kockáztattak volna a szellem emberei, ha, taktikázás nélkül, valóban a szellem bátorságával és igazságtudatával fogalmazzák meg iratukat?

*

Fentebbi írásom már szedésben állt, mikor a *Vendredi* című francia hetilap május 13. számának vezércikkére felhívták figyelmemet. Jean Guehenno írta a cikket, akinek mondanivalóira mindig érdemes felfigyelni. Bátorsága tiszteletet érdemel, éles kritikájában nemcsak a bizonyított igazság, hanem a harci elszántság is benne foglaltatik.

Május 13. vezércikkében mérleget állít fel a *Vendredi* munkásságáról és őszintén bevallja erőfeszítéseik sikertelenségét. De nem a meghasonlottak kétségbeesése, hanem az új munkára készülők törhetetlen bizalma szól a hangjából.

„Mi majdnem három évvel ezelőtt minden párttal és frakció-ideológiával szemben — a népfront mellett foglaltunk állást” a kezdetnek ilyen felidézése után megállapítja, hogy a népfront, mielőtt egészében elvégezte volna feladatát, megszűnt társadalomalakító tényező lenni. Aztán így folytatja: „Eszméinkben nem csalódtunk; csak az emberekben csalódtunk és mi továbbra is hívek maradunk, ahhoz a szellemhez, melyet a politika elárult.” De mikor hitet tesz az eszméhez való hűségéről, ugyanakkor szembefordul a múlt hibáival s még az eddiginél is nagyobb kritikai éberséggel és elszánással tekint a jövő felé. Határozottan, kertelés nélkül kimondja:

„Nem engedjük, hogy a politikusok magukkal ragadjanak csetepatéikban és nem fogunk részt venni azokban a negatív vitákban, ame-

---

munka

lyek majd a népfront halálát követik, azt a halált, amiért kizárólag ők a felelősek. Abban a percben, mikor a politika vásárrá lett, nem érdekel bennünket. Mivel azonban a közösség ügyét továbbra is szolgálni akarjuk, fenn fogjuk tartani ujságunkat, de anélkül, hogy azt a pártoskodó szenvedély rendelkezésére bocsájtanók, bármilyen pártról is legyen szó. Ennek az ujságnak az alapítása pozitív, hites cselekedet volt. Mi továbbra is pozitíven akarunk élni, cselekedni és írni. A művészek és írók élete csak akkor ér valamit, ha valamiféle pluszt, határozott állítást jelent.

„És ezért elhagyva a kicsinyes vitákat, átlépünk az alkotás területére. Különbösen is úgy véljük, hogy nem a legerőszakosabb, leglármasabb frások a leghatékonyabbak. Gorkijnál például, a „forradalmi írások” talán csak egy futó harc dokumentumai. Ellenben győzelmet aratnak regényei, gyermekkoráról szóló elbeszélései, melyeket látszólag minden külső ok nélkül, csak az öröm kedvéért írt, azért a tiszta érzésért, amely tovább rezeg és lassan, de biztosan felébreszti és megváltoztatja az emberi szívet...

„Amikor bátran bevalljuk, hogy az utóbbi esztendőket nem hozták meg számunkra a győzelmet, akkor tudnunk kell, hogy azért történetelt így, mert nem volt meg bennünk a győzelem teljes akarása. Elsősorban magunkra vessünk... Ideálunk nagyobb volt, mint mi. Nem voltunk elég tiszták. Hitünk egysége inkább csak látszat volt, mint valóság. Dolgozzunk.”

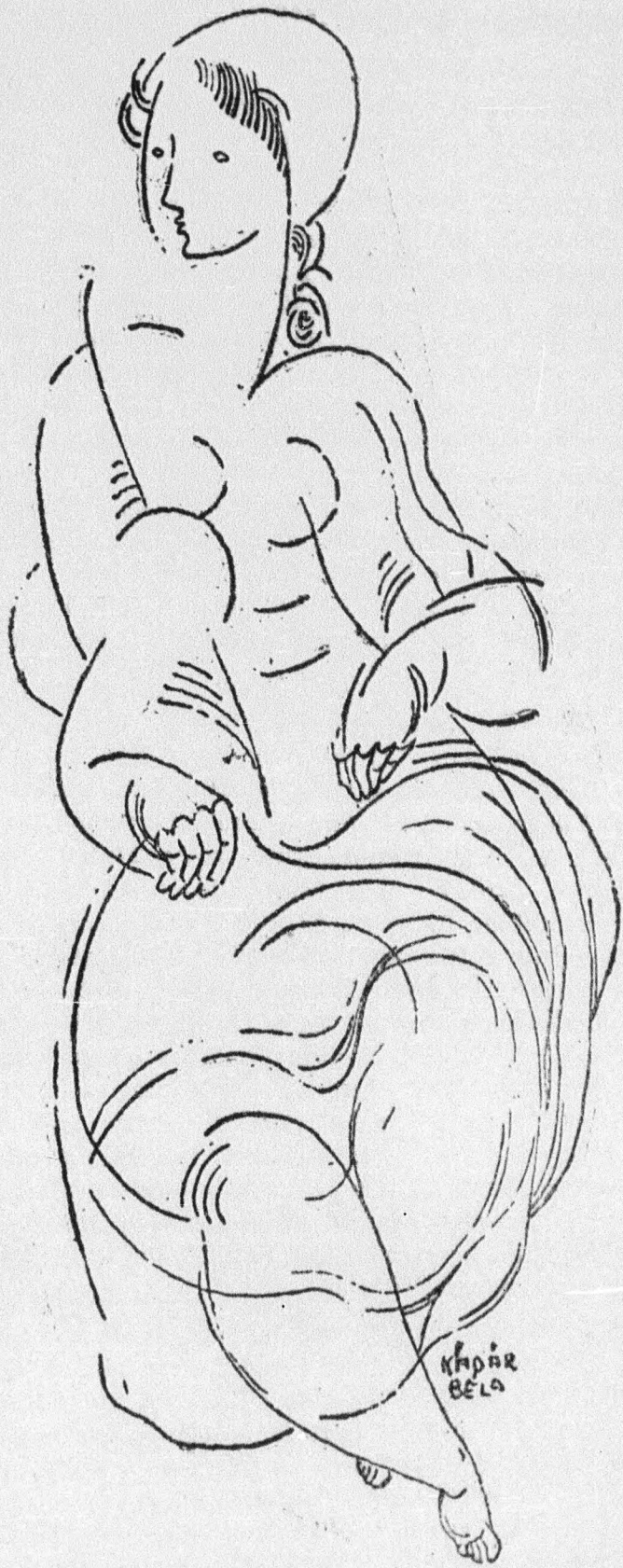
*

A *Munka* olvasói és barátai, akik tüzetesen átnézték politikáról és művészetről írott dolgozatainkat, akik felismerték lapunk lassú, de egyenes irányú szellemi és formai alakulását — azok könnyen megállapítják azt a közös vonást, amely gyökeresen összeköt bennünket a leghaladottabb francia írók etikai szocializmusával és kritikusi magatartásával. Nem követői vagyunk irányzatuknak, hanem időszerűen azonos irányt képviselünk. Bizonyos tények (leginkább politikai tények) helyes megítélésében, sőt elítélésében nem egyszer előttük is jártunk. Bizonyos visszás momentumokra előbb figyeltünk fel, mint ők és előbb mondtuk ki elítélő véleményünket a hatalmi politika képviselőiről és minden ilyen irányú törekvésről.

A *Vendredi* odahagyja a politikai marakodást, hogy töretlen akarral belépjen az alkotás műhelyébe. És lehet, hogy a szellem emberei így elkerülhetik azt a csapást, amit német testvéreikre olyan kegyetlenül mértek rá a politikai hódítók.

Örömmel adom le Guehenno kemény írásának részleteit, mert benne, mintegy tükörben láthatjuk magunkat s mintegy hangerősítővel továbbíthatjuk saját hitünk és igazságszeretetünk szavait.

Kassák Lajos

Kádár Béla: Rajz.

Az idő a mai irodalomban

Proust, Virginia Woolf, Joyce és Huxley írásaival kapcsolatban egyre inkább előtérbe kerül a modern regény időproblémája. Ezek a regények nagyrészt Einstein fizikai elmélete nyomán az értéktelenné vált és elveszett időről, a rajtuk átfutó időről, az idő és a tárgyak kapcsolatáról beszélnek és a bizonytalan relatív időt hirdetik. Az írók a multtal szemben közömbösek, a jelennel elégedetlenek és a jövő irányában türelmetlenek. S így hol külön választják az embert és időt, hol a kettőt azonosítják, hol pedig az idővel magyarázzák az emberi élet sorsszerűségét, végzettszerű elbukását vagy felemelkedését. Valóban, az idő nem megszokott rendjében és nem eddigi felfogásunk szerint jelenik meg könyveikben. Nincs ebben az időben semmi határozottság. Mintha „egy örült dobálná össze-vissza az órákat és éveket.” Sokszor olyan az idő, mint valami könyörtelen isten, sokszor pedig olyan, mint egy ledöntött bálvány, melynek porait szétszórják a világ négy égtája felé. De erről a titokzatos időről semmi bizonyosat nem tudnak nekünk mondani. Még azt sem, hogy bizonytalan. Mert az írók nem azt nézik, hogy állanak a térben, hanem, hogy miképpen állanak az időben. Fellázadtak tegnapi időszemléletünk ellen, de a lázadásban minden eddiginél határozottabb időfogalmat alakítottak ki.

Holott a különféle időmagyarázatok után ma már tudjuk, hogy időről csak magunkra vonatkoztatva beszélhetünk. Már a klasszikus görög filozófia sem ismerte el az önmagában létező időt. Ebből a szempontból mellékes, hogy Pitagorasznál, Parmenidesznál, Zenonál, Herakleitosznál az idő csak szemlélet, míg Arisztotelesznál tapasztalatból levezetett kategória. Kant abszolút térről és időről beszél. De az idő szerinte a mi szemléletünknek apriorisztikus formája. Az idő séma, mely az érzékeink és értelmünk által felfogott jelenségeket az időszemlélet segítségével rendezi, illetve öltözteti a legmegfelelőbb érzéki képekbe. Kant abszolút időfelfogása a legutóbbi évekig azonos volt a (Newton-i) természettudomány alapelveivel. A klasszikus fizika is csak általános érvényű és abszolút érvényű törvényeket ismert, mert úgy az időt, mint a teret adottságnak látta. Így állíthatta, hogy a vonzás például olyan erő, mely a világegyetem minden egyes pontjára egyenletesen hat ki. Kanton kívül Leibnitz német filozófus ennek a szemléletnek megfelelően azt hangoztatta, hogy a tér, az egymásmellettség, az idő, az egymás után valóság rendje. De az időt csak a téren keresztül tudjuk figyelni, mert a tér minden jelenség számára elengedhetetlen miliő.

Az időt, mint önmagában létező tényezőt csak a XX. században Bergson antiracionalista filozófiája hangsúlyozta ki. Bergson szerint ugyanis a tér csak az anyagnak és nem a léleknek elengedhetetlen miliője. A fizikai tünemények nem függenek időbeli helyzetüktől. Az ember azonban benne áll az időfolyamatban, amelynek egyik pillanata sem azonos az előzővel. Az idő részünkre minden pillanatban újat hoz, nincs két egyforma érzet s így azokat időben nem lehet visszafordítani. Az emberi idő tehát teremtő idő, amely az anyag mechanizmusával ellentétes irányú. Az anyag mennyiségre, az érzetek minőségre törekednek s a te-

remtés, a szabadság felé haladnak. Az érzetfolyamatoknak ezt a törekvését nevezi Bergson a teremtő idő kiegészítéseképpen élan vitale-nak, életlendületnek. Ezt a különben misztikus életlendületet Bergson viszonylagosan függetleníti a testtől, sőt az értelemtől is. Az emberi testet, az élet hordozóját bizonyos tekintetben azonosítja a szervetlen anyaggal és a fizika világába utalja. Míg az életlendületet, a lelki életet a metafizika síkjára helyezi. Kantnál az idő szemléleti forma, Bergsonnál átélt valóság. De végső lényegében ez is abszolút idő.

Mégis ez az abszolút felfogás alapján az érzetektől indul ki s azt mondja: az értelem az anyag irányát követi, ezért az élet megértésére csak az ösztön, az intenció, az ihlet alkalmas, melyt az idő minden pillanatban újjáalakít. A modern írók relatív időről beszélnek, de ha jól megnézzük, az idő náluk nemcsak az érzetek minőségét, hanem kialakulását is meghatározza. Ugy tűnik fel, mintha magukat az érzeteket és gondolatokat is az idő hozná létre. Nyilvánvaló, hogy az időfolyamat rendjét felbontották, de a teremtő időt a relativitásra hivatkozva Bergsonnál is jobban kihangsúlyozták. Mert a modern természettudomány relatív időfelfogását vagy nem értették át, vagy rosszul alkalmazzák.

A regénnyel kapcsolatban különben nem is lehet a tudományra hivatkozni. A modern természettudomány valóban csak relatív időt ismer, ez azonban nem bizonytalan. A tudomány is csak előrehaladó irányú időről beszél, sőt ma már épen a rádiumsugárással kapcsolatban is bebizonyosodott, hogy az idő az anyag részére sem közömbös és az anyag nem egyidejű. De ez az időértelmezés más alapokról indult el. Az atomfizika a mikrokozmoszban és Einstein a makrókozmoszban elvetette az abszolút fogalmakat. Az atomfizikában a bizonytalanság elve matematikai valószínűségekre, Einstein a világtérben viszonylagosságokra épít. A modern természettudomány ugyanis abból az elvből indul ki, hogy mi emberek nem vagyunk képesek a magunk, sem más valaminek a mozgását a végtelenhez kapcsolva megérteni, illetve így nem tudjuk a jelenségeket megmagyarázni. Csak a dolgok viszonyáról lehet aránylag pontos képet alkotni, ha ebben a viszonylatban az összehasonlítás alapja reális, illetve általunk meghatározott. Ezért Einstein a világegyetemet is görbületnek fogja fel, gömbnek, amelynek a hosszúságban, magasságban szélességben való kiterjedését az idővel, mint negyedik dimenzióval lezárja. Azért, hogy olyan távolságokat vegyen fel, amelynél nagyobbak ne fordulhassanak elő s így a tudomány egy meghatározott keretben dolgozhasson. Ebben a lezárt térben a valószínűségek már majdnem bizonyosságok és valóban az így végzett számításokat a tapasztalat minden esetben igazolta. Az idő itt matematikai formula része, nincs abszolút érvénye, de nem is bizonytalan. A tudomány is térben látja a jelenségeket s így elsősorban az idő mérése érdekli. Ez pedig nem megismerés, hanem megállapítás kérdése. Az idő folyamat „... mérése összehasonlítás, de nem egy önmagában meghatározott és meg nem fogható üres sémával való összehasonlítás, hanem csak reális folyamatok egymásközi összehasonlítása.” (Reichenbach). Mindez azonban nem határozza meg az idő lényegét. De a tudományt ez nem foglalkoztatja. S így matematikai formulákkal könnyen azonosíthatja az időt a térrel, s nyugodtan állíthatja, hogy a tér egy bizo-

nyos vonatkozásban idő, az idő pedig tér. Az idő a térnek az az iránya, amely nem párhuzamos az euklideszi geometria három kiterjedése közül sem a magassággal, sem a szélességgel, sem a hosszúsággal. „Ezzel a kifejezéssel: idő — mondja Ouspensky — a valóságban bizonyos közt és a közben való mozgást jelölünk meg, következésképen az időben való kiterjedés, kiterjedést jelent az ismeretlen térben s ez az, amiért az idő, a tér negyedik dimenziója.“ De csak a matematikában.

„Az a kísérlet — írja Maeterlinck —, hogy a tért az idővel és az időt a térrel magyarázzuk, annyit tesz, mint az éjjelt a sötéttséggel és a sötéttséget az éjjel magyarázni és reménytelenül a megismerhetetlenség körében forogni.“ Azoknál a modern regényíróknál, akik mindezt nem gondolták végig, az idő bizonytalan, de nem relatív. A relativitás szigorúan megfogalmazott törvényszerűségétől messze van az ő impresszionizmusuk. Mert az írók a teret azonosítják az idővel. Holott a tudomány módszereit és eszközeit nem lehet a művészetben alkalmazni. A tudományos és filozófiai megismeréseken kívül van önálló művészi megismerés is, amely épen olyan elhaiárolt eszközökkel dolgozik, mint a tudomány és a filozófia. Igaz, a művészet szempontjából nagy jelentősége van mindannak, amit a természettudomány felismert, „... hogy az a szilárd asztal, amelyen e sorokat írom, fantasztikus gyorsasággal rezgő elektronok közötti üres térségekből áll, az elektron méreteihez viszonyítva akkorák, mint amelyek a naprendszer bolygói között vannak, ... hogy a súlytalan levegő tizenhétezer kilogramm súllyal iparkodik szétmorzsolni testemet, ... hogy a csillagok fürtje, amelyet a távcsövön e pillanatban látok, olyan fényüzenet, amely ezelőtt 50.000 évvel indult el onnét.“ (Eddigton.) Nem lehet közömbös a művészet szempontjából a viszonylatok felfedezése és az sem, hogy a tudomány az időben a tér irányát látja.

Mindez nagyon is befolyásolhatja a művész egyéni tudását, de eszközeinek, módszereinek sajátosan művészi jellegét nem érintheti. A tudat kialakulására azonban már csak annyiban is fontos, amennyiben a művészet az írónak az életről és a világról vallott felfogását tükrözi. Az író is összehasonlítja a jelenségeket, de nem abszolút fogalmakkal, hanem egymással és önmagukkal. Az összehasonlításban az emlékezésen keresztül reális térbeli jelenségek viszonylatait tárja fel előttünk.

Az emlékekben tudatosodnak a jelenségek. De ez nem tisztán értelmi jellegű. A művészetben a lélek emlékezik. A lélek emlékezése pedig a térből az időbe emeli a jelenségeket. „... Azok a helyek — mondja Proust — amelyeket valaha ismertünk, nemesak a tér világából valók, ahova kényelemből helyeztük őket, Összefüggő benyomásaink közt, amelyekből akkori életünk állt, csak vékonyka réteget formáltak; egy bizonyos kép emléke, egy bizonyos perc sajnálata; s a házak, a fasorok, az utak époly mulandók, sajnós, mint az évek.“ Az emlékezés tárgya egy pillanatra azonosul az idővel, amelyben így sűrítetten jelennek meg előttünk a jelenségekről, tárgyakról alkotott emlékképek. (Az emlékképek tartalmát befolyásolhatják a tudomány ismeretei). Az író az emlékezésben a szintetikus felidézett emlékképeket megfosztja valóságos időbeliségüktől, megfosztja valóságos múltjuktól s jelené alakítva visszahelyezi a térbe. Csak így lehet a bonyolult összefüggő emberi viszonylatokat

érzéki, illetve érzékelhető formában kifejezni, s ezért mondjuk, hogy az író nem leírja, hanem megírja mondanivalóit. Az emlékezés tárgya a művész egyénisége szerint úgy alakul, ahogyan a művész a térben áll. Az emlékezés ideje nem abszolút, nem átélt és nem valóságos idő, a tartam nem a pillanatról-pillanatra változó időfolyamat, fizikai eszközökkel, mondjuk órával lemért ideje. Az emlékezés ideje képzelt, szubjektív idő.

„Az állat a jelenben él — írja Valéry —. Az ember, aki megalkotta multját és az időt, el tud szakadni saját magától és a pillanattól, hogy ön-maga tudatára ébredjen.“ De hogyan is lehetne elszakadni a pillanattól és hogy lehetne időt alkotni, ha életünket nem a térbeli viszonylatok szövvénye irányítaná? „A természet adta a tulajdonságokat és a társadalom kormányozza őket“ (R. Owen). De hogyan is tudnánk ezeket felismerni, ha életünk minden eseménye, tulajdonságunk minden megnyilvánulása nem a térből indulna az időbe, hanem megfordítva az időből a térbe? Miképpen lehetne egyáltalán öntudatra ébredni, ha mi az idő és nem a tér foglyai lennénk s az idő öntudatunknak nem csak az irányát jelentené?

Nincsenek időtapasztalataink csak szubjektív időérzeteink vannak. S ez mindég attól függ, miképpen állunk a térben, illetve a társadalomban, milyen kapcsolataink vannak a világgal, dolgokkal és embertársainkkal. Az időérzet függvény, melyet csak az idő dialektikusan összefüggő ellentéte a térbeli helyzet alakíthat, aszerint, hogy ki ismerte fel, mennyire értékelté és igenli a térbeli- társadalmi helyzetet és viszonylatokat.

A futószalag mellett álló munkás, a földet szántó paraszt, az üzlete után rohanó kereskedő, a laboratóriumban kísérletező tudós, a másállapotban lévő asszony, a tengődő munkanélküli, a gazdag, a szegény, a szerelmes vagy a szerelmét megunt ember, a fiatal, vagy öreg, szubjektív idejének más a tartama és más az értéke is. Az idő lehet egyenletes, lehet változó, lehet merev, mozdulatlan és repülhet. Sohasem az időtől, hanem mindég attól függ, milyenek a térbeli viszonylatok. Amit napjainkban meggyorsult időnek, a napok és órák dinamikus sebességének érzünk, nem egyéb, mint az általunk ismert vagy nem ismert és korunkat jellemző társadalmi kapcsolatoknak sajátos feszültsége, illetve egymáshatása. A fizikai idővel mérjük, a szubjektív idővel értékeliük a jelenségeket. Az idő térbeli életünk iránya, ebben fejeződik ki az élet tartalma vagy tartalmatlansága. S ez a dolgoknak nem térszerű szemléletét jelenti. Hanem azt, hogy az irodalomban az idő nem átmege a térbe, mint a tudományban, hanem az idő valóságos társadalmi kapcsolatok szerint alakul és az emlékezésen keresztül visszahat térbeli helyzetünkre.

Ebben a felismerésben van a modern természettudomány időfelfogásának jelentősége a művészet szempontjából. Az irodalom valóban új időérzetet kelthet fel bennünk, anélkül, hogy magát az időt különösképpen kiemelne, amenyiben felismerte és átérezte korának térbeli viszonyait. Ha ebből a szempontból figyeljük például Tolsztojt, érezzük, milyen változó nála az idő, aszerint, hogy a parasztról, akivel azonosult, az Islenről, aki felé vágyódik, vagy a nőről beszél, akitől menekülni szeretne. Ezzel szemben mennyire egyenletesen, határozott rendben folyik az idő a polgári világrend képzeivel és felfogásával azonosult Thomas Mann

---

munka

írásaiban. És mennyire elmosódott, mennyire csak halvány kontúrokban érződik a idő a megfigyelés benyomásai után induló Zola regényeiben.

A modern regényírók egy részénél mindez megváltozott. Miért? A kérdésre csak részben felel meg Roger Martin du Gard, aki egy nyilatkozatában azt mondja: „A huszadik század íróinak csakugyan nagy problémája az idő. Az igazi, a teljes valóságot akarják bemutatni és az idő valóságát nem tudják megfogni. Érzik, hogy miközben az ember magában hordozza teljes multját, a megfoghatatlan jelenben él. De ugyanakkor a XX. századbeli irodalom nem látja már olyan határozott jelenségnek az embert, akinek néhány változatlan tulajdonsága van. Ma az embert különböző irányok hordozójának, lelkét folyamatnak tekintik. A változatlan, statikus, határozott egyéniségű embert könnyebb volt behelyezni az időbe, mint azt az embert, akinek egyénisége, egymással küzdő irányok és folyamatok összessége.“

Az egymással küzdő irányok és folyamatok azonban ma még tisztázatlanok. Az élet ijesztően összekuszálódott, egyenetlenné vált, meglepő fordulatai, a napokba, órákba zsúfolt események kirobbanásai úgy tűnnek fel, mint az idő szeszélyes játéka. A társadalmi ember biztonságérzete megingott, de nem az időben, hanem a térben. Egy a történelemben sohasem tapasztalt megrendülés tanúi vagyunk. Mert nemcsak a valóságos térbeli kapcsolatok bomlottak fel, hanem az eszmék és gondolatok is. A biztonságérzet hiánya átalakította a gondolkodást, az érzelmeket és a cselekedeteket. S akik az élet térbeli valóságától elvonatkoztatva szemléltek az eseményeket, vagy akik nem tudják tovább követni a jelenségek bonyolult térbeli útját, most az időtől várják a megváltást. Mintha azt mondanák: Az életben az a szomorú, hogy minden elmúlik, de egyben az a vigasztaló is, hogy semmi sem tart örökké. Az időbe emelték a térbeli jelenségeket s most megrendülésüket, erkölcsi felháborodásukat, a mai ember tájnéküliségét, lebegő bizonytalanságát az idő kihangsúlyozásával, az időrend megbontásának képleteivel akarják kifejezni. A regények stílusa realiztikus, alakjaikat végsőkéig analizálják, de ezek az alakok csak önmagukban, az emlékezetben, vagy tegnapi térbeli helyzetükben élnek. Mert az íróknak nem az idővel, hanem a térrel, (társadalommal) vannak szinte fel nem oldható konfliktusaik. Annyira megrekedtek a térben, annyira tehetetlennek érzik helyzetüket, hogy ebből az időbe menekülnek, melynek mindkét iránya, előre és hátra, nyitva van képzeletük számára. Az idő erejének hirdetése nem stíluskeresés, nem formaalkotás, nem az új mondanivaló dadogása. Mindez megtorpanás a legegyszerűbb kérdések előtt, az alapvető fogalmak váltak problematikusává, s így az élet értelmének felvetése ez, amelyre egyelőre nincs felelet. Csak negatívumok vannak, mint az idő. De az éjszakát nem lehet sötétséggel megmagyarázni. Idővel nem lehet visszamutatni a térbe, idővel nem lehet térbeli kapcsolatok felbomlását ábrázolni s ezzel megváltozott időérzékünket kifejezni. A futuristák 12 lábbal ábrázoltak egy szaladó kutyt, hogy mozgását érzékeltessék. De a kutya mégis egy helyben állt. Csak épen nem négy, hanem tizenkétfől állt. A kerék küllői a mozgásban összemosódnak, de egy korong, amelynek nem látszanak a küllői a képen, nem kelteti fel a mozgás érzetét. Ezt egyetlen jól és helyén alkalmazott vonallal sokkal inkább ki lehet fejezni. Ilyen formalizmusba tévedtek az idő kihang-

súlyozásával is. A kuszáltnak beállított időben az események nem kuszáltnak jelennek meg. A megváltozott térbeli kapcsolatok nagyon is szilárdnak látszanak. És maga a bizonytalannak felfogott idő is minden eddiginél abszolútabb érvényű. Az időben való gondolkodás magakadályozza őket, hogy mondanivalóikat úgy fogalmazzák meg, ahogy a polgari civilizáció kialakulásakor, Ibsen, Zola, Balzac mélységes megrendülésüknek hangot adtak. A művészetben a cél meghatározhatatlan, az önmegvalósulás, a kifejezés minden. Az irodalom nem mondhatja azt, hogy valami bizonytalan, a bizonytalanságnak érzéki, illetve érzékelhető formában kell megjeleníteni. Az irodalom nem definiál, hanem teremt, alkot. Az idő önmagában épen úgy nem alkot és nem formál, mintahogyan az idő vígasztalás sem lehet. Az idő-problémákkal viaskodó írók éreznek valamit, de még nem eszméltek fel a zürzavarban. Egyelőre csak tapogatóznak, de még nem látnak. Ezért kapaszkodnak az idő megfoghatatlan szárnyaiba. S ezért nem tudnak elindulni a térben azon az úton, amelyen rádöbbenének a bizonytalanná vált élet végzetszerű bizonyosságaira.

Gró Lajos

Heinz Politzer: Altatódal a hid alatt

(Német)

*Ma először dőlünk le itt,
Hajunk fölött vonat-kerék
Dübörg s egy csillag hinti szét
Sugárait.*

*A márciust csellengtük át
Keresve olcsó menhelyet
S becsapta mind szívünk felett
Az ajtaját.*

*A városban kihúnyt a fény
S lágy pillantásunk összeforrt,
De a szerelem is bús, zord,
Ha ágyra sincs remény.*

*Kabátom terítem eléd
S köréd rakom csillag, kavics,
És órakongás, köd hamis,
Új édenét.*

*Megjárta jól, ki üldözött
Durván minket a szélbe, rég.
Testét átjárta már a jég
Inge mögött.*

*Aludj, aludj. Hajnal, ha jön
Majd átölelve itt lel és
Lesz kéz a kézben ébredés
És csóközön.*

Ford.: FELLEG GYÖRGY

munka

Levél a tulvilágra

*„Mit hozzak néked kedvesem?
Bort, búzát vagy aranyat?
Borom nincsen, búzám nincsen,
aranyat még nem is láttam.“*

Kassák.

Igazad van, gyermekem, ezzel a levéllel is elkéstem. Amikor most hosszú idő után ismét szeretettel és hálával gondolok rád, már késő van. Te végleg eltávoztál a síkföldről és ezt a levelet már nem olvashatod. Pedig mennyire örültél leveleimnek, amelyeknek a hangja néha goromba és cinikus volt, néha pedig már a nevetségességig szentimentális.

Hirtelen és váratlanul távoztál el, anélkül, hogy elbúcsúzhattam volna tőled és amikor az egyik koratavaszi napon elkísértelek a megásott sírgödörig, ahova csikorgó köteleken leeresztették koporsódat, arra gondoltam, hogy testeddel együtt eltűnt a jóságod is, amely meghatározta lényedet. Azóta gyakran gondolok erre a jóságra, amely terméketlen volt, mintahogy minden jóság terméketlen, annak ellenére, hogy ez az egyetlen etikai forma, amely az embert kiemeli a káoszból. A jóság tulajdonképpen vakság is, mert mindent megbocsát és mindent megért.

Alapjában véve én is mindig jó akartam lenni és gondosan ügyeltem arra, hogy ne piszkítsam be tisztának vélt életemet. De sohasem voltam jó. Az igazi jóságnak nincsenek is ilyen törekvései és aki igazán jó, az miért törekedne a jóságra? Én mindig meg akartam menteni az életedet és nem jöttem rá, hogy mennyi frivolitás van ebben a törekvésben. Nekem mindig céljaim voltak, míg te cél nélkül éltél a világban és megbocsátottad nagy igyekezetemet, amely nem volt egyéb belső bizonytalanságnál. Kettőnk viszonyában nekem mindig elveim voltak. Most világosan látom ezeknek az elveknek rettentő hazugságát és ostobaságát. A te jóságod magától értetődően segített át életem egyik nagy válságán, anélkül, hogy elvekhez vagy formákhoz ragaszkodott volna. Én nem tudtam szabadulni a társadalom hazug konvenciói alól. Holott az élet megmerevedett formái alól való szabadulás nem bűn és az igazi élet mindig a szabadság jegyében kezdődik. Ma már rájöttem erre és fanyalogva ugyan, de mégis elindultam ezen az úton. Elindultam még az életedben és te ezt megértetted. Egész életünk emberellenes, mert nem merünk a magunk multságára élni s amíg a közösség érdekeit szajkózzuk, riadtan járunk a világban és elpusztulunk egy lélektelen mechanizmusban. És ahogyan nem tudunk élni, úgy nem tudunk meghalni sem. A halált tragikusnak és szomorúnak tartjuk, holott a halál nem tragikus. Aki meghalt, az nem pusztul el, hanem tovább él más formában gazdagítva mindazt, amit mi természetnek nevezhetünk. Mégis az élők komor tragédiát csinálnak a halálból és ízléstelenségükkel elrontják azt, ami még kellemessé tehetné egy halott földi tartózkodását.

A temetésedre gondolok, gyermekem. Most itt bevallom neked, hogy a szertartásról elkéstem, ami talán nem volt szép tőlem, de mindenesetre jellemző, mert egyébként megbízható vagyok, ami az időbeli pontosságot illeti. A cilinderes szertartásmester már maga előtt gurította a kis kézikocsit, amelyre a koporsódat helyezték és ott, ahol a fejed nyugodhatott, két

férfi ment, hogy a népek lássák hozzá tartozásukat és azt, hogy szerettek. A szertartásmester egész úton énekelt, undorítóan mormogó hangon, gépies egyhangúsággal. Kínosan és feszengve néztem ezt a mesterségbeli megszokottságot, amellyel minden különösebb öröm vagy bánat nélkül a más világra morognak egy embert. Szótlanul mentem az ünnepélyes arcú emberek között, anélkül, hogy szomorú, vagy meghiúsult lettem volna. Sírdombok előtt haladtunk el, lombosodó fák hosszú sora között. Az út sokáig tartott, mert az ingyenes helyek nagyon messze vannak. Lassan elmaradtak a hamis páthoszu síremlékek, gyárilag előállított kőangyalaikkal és buta felírásaikkal együtt. A fák is elmaradtak. Tiszta nagy mezőség következett, messze látóhatárral és a távolban kéklő hegyekkel. Igen, most elbúcsúztak tőled a hegyek is, amelyeknek olyan sokáig voltunk a lakói. Hűvös áprilisi szél fúj és lassan megeredt a hó is. Arra gondoltam, hogy aki áprilisi hóban mosakszik, az megszépül. Bocsásd meg, gyermekem ezt a gondolatot, amely semmi összefüggésben nem volt a kötelező szomorúsággal, de én nem is voltam szomorú. Te, aki jól ismertél, tudod, hogy ez így volt rendjén, bár tudod azt is, hogy nagyon szerettelek.

Nagyon szerettelek — írom multidőben és ez az, amiért vállalom a felelősséget, bár sohasem bíztál a hűségemben és én sohasem bizonygattam azt. De azért most sokszor gondolok arra, hogy érinthetett az a cinikus magatartás, amikor ott feküdtél az ölemben és kezeimmel végigsiklottam tested minden domborulatán, miközben egy másik nőről beszéltem, akit talán tegnap ismertem meg, vagy holnap fogok megismerni. Abony most erre visszagondolok, megdöbbenek és megegyszer átélem a jelenetet, annak minden élvezetével és ocsmányságával együtt. Valószínűleg kényelemszeretetről csináltam ezt is, abból a nyegleségből, hogy szabad és független akarok maradni akkor is, ha valakit szeretek. Te sohasem hittél nekem, hogy szerettelek, de te nagyon szeretted engem és örültél a legkisebb figyelemnek is. Ha valaha alkalmad és módod lett volna, sohasem éltél volna együtt velem huzamosabb ideig, de mindig megcsaltad volna miattam azt, akinek örökhűséget esküdtél a világ előtt és én ezt természetesen tartom. Bocsásd meg nekem, hogy ezeket elmondtam, mindez ugyanolyan emberi, mint minden más és éppen ezért nincs benne semmi szégyelnivaló.

Most itt újra felvetem azt a kérdést, amiről már annyit beszéltem veled: mi is tulajdonképpen a szerelem? Kielégítetlen kíváncsiság vagy barátság? Vagy a kettő együttvéve?

Emlékezzél csak. Ott álltam a szanatórium kertjében. Kora tavaszi csillagos este volt. A fedett kúracarnok homályos lámpái kísértetiesen sárga fényükkel még sejtelmesebbé tették a megnyúló árnyékokat. Te rákönyököltél a csarnok egyik széles nyitott ablakára és mosolyogva hallgattad megjátszott szerelmi vallomáscsarnokomat. A csarnok elegáns, fehér vas-traverzeivel úgy nézett ki, mint valami különös luxusvonat az indulás előtt. És ott az időhöz kötve mindig úgy voltunk, mint akik indulni akarnak. A hónapok hirtelen és rohanva múltak el és mi semmit sem vettünk észre az egyre rohanó időből és mindig készültünk valahová. Ott álltam és szavaltam a csillagos estében. Aztán észrevettem az esthajnali csillagot, amelynek csodálatos fényessége minden más csillag fényét felülmúlja. Minél jobban közeleg az éjszaka, annál jobban halad a csillag nyugat felé

---

munka

és annál fényesebben világít. Flammarion a szerelem csillagának nevezte és a csillagászok a tenger habjából megszületett istennő nevét adták neki. Akkor erről a csillagról beszéltem neked. Elmondtam, hogy a ragyogása ugyanolyan illúzió, mint a szerelem. A csillag sötét és semmi fénye nincs. Ugyanolyan fénytelen, mint a föld, amelyen éppen szavalok, és ugyanúgy a nap körül forog, csak lényegesen gyorsabban és a fényét is a naptól vette kölcsön. Ez a csillag kölcsönvett fényével, ott lebeg a semmiségben és az esztendő, amely nálunk 12 hónapig tart, ott csak 8 hónapig. „Persze a szerelem csillaga” — mondtam gúnyosan és mindjárt megemlítettem neked, mint aki rengeteg sokat tud, hogy ott az évszakok is gyorsan és minden átmenet nélkül váltakoznak. A legforróbb nyár után hideg tél következik és így hát ez nem a paradicsom, ahol boldog szerelmesek nyugodtan élhetnek, hanem a legszörnyűbb küzdelem, amelyet mi még csak el sem tudunk képzelni. A váltakozó szigorú évszakokhoz durva és vad emberek szükségesek, „akár csak a szerelemhez”, — mondtam és már távoztam is mosolyogva, mint mindig, ha úgy gondoltam, hogy a társalgást ügyesen befejeztem.

Igen, most már jobban tudjuk, hogy a szerelem nagyon hasonlít az esthajnali csillaghoz. És talán nem is tudunk többet róla vagy talán még ennyit sem. Erről sokat beszéltem veled. Néha hosszú leveleket írtunk erről egymásnak, amikor én már a síkföldön éltem. Én mindig arról írtam, hogy mennyire szereltek és felelősségről beszéltem veled. Te fölényesen megkérdezted, hogy miért akarok tulajdonképpen felelősséget vállalni? Azóta már régen elmentem tőled és csak kötelességből jártam hozzád, amit cinikusan meg is mondtam, bár bizonyos, hogy ebben a kijelentésben sokkal több volt a nagyképűség, mint az igazság. Mosolyogva fogadtad kijelentésemet, mert tudtad, hogy igazán és fenntartás nélkül szeretsz, jobban és emberibben, mint én. Jó voltál és így számtalan lehetőség volt arra, hogy ha érzéseidnek egy részében csalódsz is, még mindig sok maradjon meg benned a világ számára, amelyben olyan kényelmetlenül éltél. Sohasem akartál semmiről sem végleg megbizonyosodni, mint azok az emberek, akik szabadnak vélt életüket a végső bizonyosság rabszolgaságába hajtják, mert nem tudják, hogy ez bevezettség jelent, a halálnak egészen más formáját, mint a fizikai halál, amelyen te már túljutottál.

Milyen sokszor sürgettem magam is a döntést, amely elől ügyesen és határozottan kitértél és most látom, hogy életem elhibázottsága abból a félreismerésből származott, hogy nem ismertem a szabadság lényegét. „A döntést kívánja a derék és semmi mást” — mondja egy kínai filozófus s ezzel meghatározta életszemléletünk alapját. A döntést kívánjuk mindnyájan és ezzel már le is mondtunk a szabadságról.

A melanéziai szigetlakók szerint az ember lelke a halál pillanatában elszáll a testből és nevet cserél. Az elszállt léleknek vallási tisztelet jár. A melanéziaiak szerint a halott embernek már nincs szüksége lélekre, csak az élőknek. A halott emlékére tartott szertartások a léleknek szólnak. A civilizált emberek nem ismerik a lélek kultuszát. És ezért gondolom, a te lelkedet halálod után ugyanúgy nem fogják tisztelni, mint ahogy nem tisztelték életedben sem. A lélek is árucikk lett, mint minden a világon és én sem azért emlékezem majd rád, ki tudja meddig, mert lélekkel éltél, hanem, mert egy kicsit nekem is éltél.

Farkas Ödön

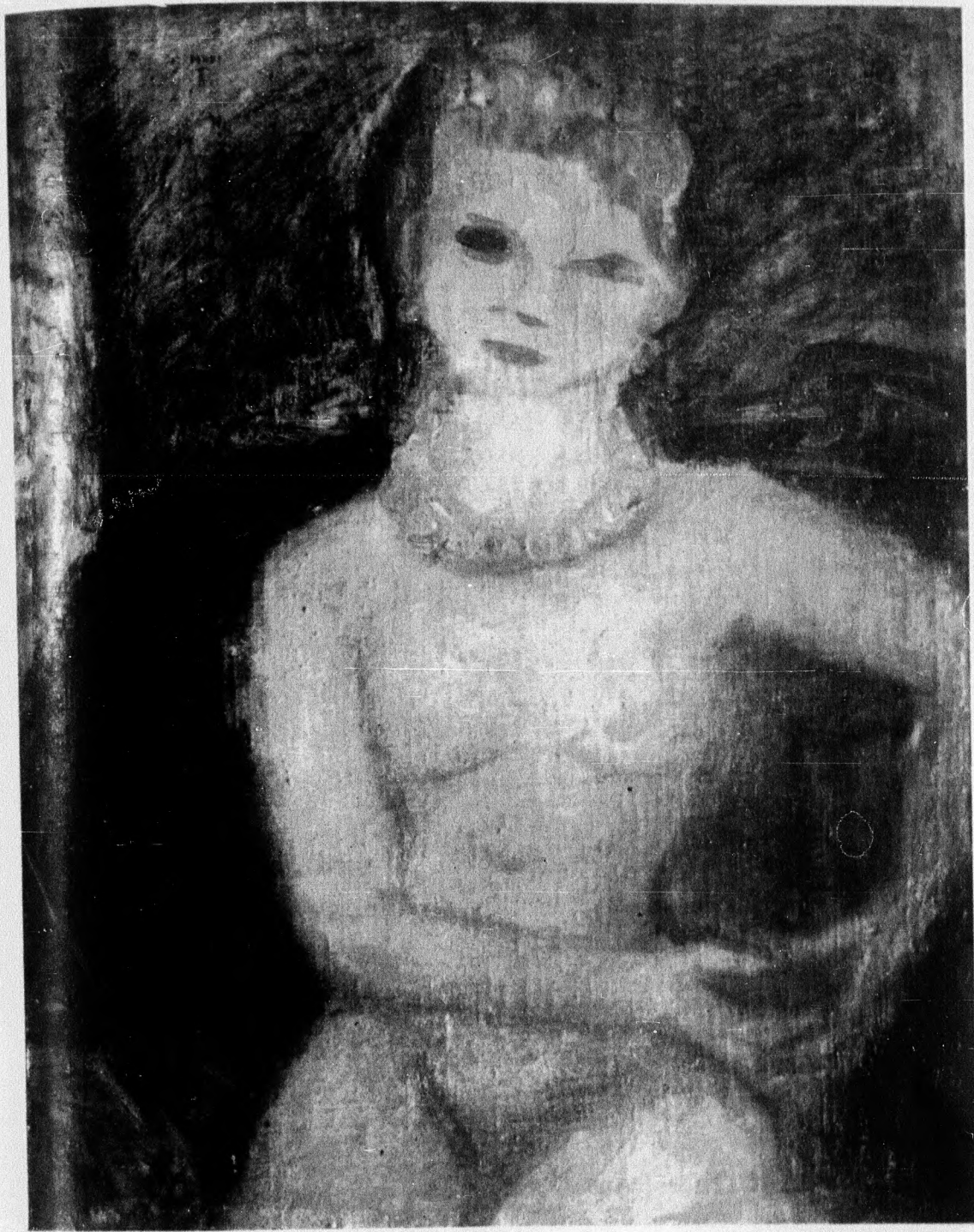
MODOK MÁRIA : SZÉNRAJZ

MODOK MÁRIA KÉPEI

Nem tartozik az ismeretlenség homályában küszködők légiójába, azon kívül, hogy egyes művekkel több ízben szerepelt a nyilvánosság előtt, már önálló kiállítása is volt — és mégis, a nagyközönség alig tud felőle valamit. Nyilván egyéni magatartásán és művészi szerénységén múlik, hogy csak a beavatottak figyelik fejlődésének útját és tartják számon nagyon is figyelemreméltó kvalitásait. A nagybányai iskola volt kiindulási pontja, azóta szerényen és serényen dolgozik és különösebb tévgyógések nélkül jutott el oda, ahol ma van. A maga különvalóságához, a mind teljesebb kibontakozást mutató lélek szuggesztív líraiságához és festői kifejező eszközeihez, Modok Mária elzárkózó, sajátos egyéniség, de hangsúlyozzuk mindjárt, hogy mindaz a karaktervonás, emberi érzékenység, festői szemlélet, amely kortársaitól elkülönözteti: felfűnési vágy és hiú modorosság nélkül való.

Ilyen adottságok kevésbé alkalmasak a hangos siker meghódításához. De úgy látszik, Modok Mária útja nem a külső sikerekhez, hanem saját szellemi és érzelmi életének mennél maradéktalanabb kibányászásához és festői megnyilatkozásához vezet. Lírája, amely annyira szemérmesen, szinte ködbe burkoltan, fátylakkal takarítan, de mélységes hevülettől izzón sugárzik ki képeiből, sajátosan női líra, anélkül azonban, hogy a modern nő hidegségének, vagy hisztérikus izgulekonyságának jegyeit viselné magán. Művészete félreismerhetetlenül asszonyi művészet, de a szó lokális jelentésén túl emberi értelemben, vagyis az asszonyi jellegzetességek nem leszűkítik a fejlődés horizontját, nem a mű mentségéül szolgálnak, hanem éppen ellenkezően: közvetlen és határozott magatartással, mély és lényegében harmónikus világérzéssel telítik meg azt.

Modok Mária, hasonlóan a gobelin tervező-szövő Ferenczy Noémihez és a szobrász Földes Lenkéhez, magányosságra ítélten munkálkodik, de ők magányosságukban sem a közösségen kívülmaradást, inkább az eszméiben és cselekedeteiben szétesett közösségi élet néhány egészséges gyökérszálát jelentik, olyan összefogott, el nem dologiasodott, el nem mechanizálódott szellemi góczpontokat, melyek a múlt értékeinek őrzői és egyben a jövőbeni fejlődés zálogai is. Mindhárman mennyivel kiegyensúlyozottabbak léleekben, határozott mondanivalókban mennyivel gazdagabbak, munkában szívósabbak, szellemben egyértelműebbek legtöbb férfi-kortársuknál. Ki tudja, van-e annak valami szimbólikus jelentősége is, hogy modern képzőművészetünkben ez a három asszony ennyire nagyszerű szerepet vállalt s ilyen kitartással és készséggel fáradozik ennek a szerepnek betöltésén? Nem részegültek bele a különösen egyéni színek és formák hangsúlyozásába, de senki sem állíthatja, hogy művészetükből hiányzik az egyéni plusz, a mágikus lelkiség és a mesterember komoly szaktudása. Minden

MODOK MÁRIA: OLAJFESTMÉNY

különös, mintha az őszanya típusa lépett volna bennük előtérbe. Mikor minden érték kallódik és devalválódik, ők szerényen dolgoznak és bíznak teremtő képességükben.

A fentebb elmondottak Modok Máriára is szó szerint vonatkoznak és így érthetőbbé válik félreállása a nyilvános versenyzők sorából és érhetővé válik fejlődésének lassú, hirtelen módosulásokat és emelkedéseket nem mutató tempója is. Művészete úgy nő ki életéből és terebélyesedik egyre átfogóbbá, mondanivalóban mélyebbé, színeiben gazdagabbá, mint ahogyan a növényzet nő ki az anyaföldből és lesz egyre hatalmasabbá és pompásabbá. Költői ez a művészet s bárha szellemében nem fordul el a reális valóságtól, a naturális élet jelenségeit, egy magasabbrendű valóság értelmében, a művészet síkján szintetizálja festői realitássá. Nehezen lehetne meghatározni, hogy Modok nyugalmat szuggeráló, de bensejében drámai feszültséggel telített festészetében mennyi elvégzendő jut az akaratnak, tiszta kritikai tudatnak és mennyi az ösztönnek, annak a definiálatlan kényszernek, mely az alkotó tevékenység lázában éli ki magát. Ha valóban költői egyéniség, én feltétlenül annak tartom, akkor magától értetődően, érzelmek dominálják és alakítják művészetét, határozottabb célkitűzések nélkül, de költői lényegéből következőn a magasságok irányában, kimeríthetetlen kíváncsisággal és az eszközök alkalmazásában szemérmes mértéktartással. S hogy ez így van, meggyőződhetünk róla, ha gondosan áttekintjük képeinek sorozatát.

Milyen leplezetlenül egyszerűek, naívan közvetlenek és mégis mennyi halk melódiával, átmeneti árnyalattal, formai eltolással és rejtőzködő színskálával átszőttek és pompázatosak ezek a képek. Csendélet-, táj- és figurális kompozíció testvéri segítséssel emeli egymás értékét. Az utóbbi esztendő sikerült darabjaiból, mintegy bányamélyről törnek elő a fények, a lélek komor sötétségéből a hitnek és rajongásnak átizzott színei feslenek fel, emberi fájdalommal és ugyanakkor egy felszeg és kislányos mosoly kíséretében. Ilyen kékeket, vöröseket, zöldeket, sárgákat, barnákat és lilákat csak az mer egymás mellé helyezni, egymással áttörni, akit elragadott az ösztönös megnyilatkozás öröme, s csak az tudja őket egy nevezőre emelni a művészetben, akinek legteljesebb kiélési formája a művészet. Modok sohasem törekszik agresszív folt-hatásokra, de komorságra hajló alaptermészete annyi tragikus ellentétet, vergődő küzdelmet és kielégíthetetlen vágyakozást ment át a színeibe, hogy azok mélyreható élményévé válnak a szemlélőnek. Nem hatnak az újdonság ingerével, nem döbben-tenek meg, de felejthetetlenül benne maradnak emlékezetünkben.

És nem kevésbé maradnak emlékezetesek számunkra Modok szűkszavú, néhány erőteljes vonallal összefogott, sohasem nyers, sohasem monumentalitásra törekvő s mégis mindig életdús és önmaguk anyagi méretein túlnőtt rajzai. Fejlődésének történetét tekintve, rajzaiban haladt gyorsabban. Egyes kartonjai évekkal ezelőtt már maguktól foglalták fejlődésének azt a harmónikus összecsengését, amely most váltódik be festményeiben.

Modok Mária útja ma már könnyen meghatározható és nem lehet kétség az alkotó festői elhivatottságában.

Kassák Lajos

Armand Bernier verseiből

2101

(BELGA)

*Az árnyékban, ahol már csak
a halott csillagok csendje él,
olyan vagyok, mint egy varázsló,
ki meghalni látja álmait.
Az ég megtáruulkozik és elborul.
Olyan vagyok, mint egy varázsló,
aki nem szereti az embereket többé
és nem találta meg Istent.*

*

*Te, aki értesz a folyók nyelvén
és el tudod számlálni a csillagokat,
indakezekkel a vizek alá nyulhatsz,
tudsz álmodni és el tudod hagyni az Istent,
nem látod a halált?
Árnyéknál is közelebb van hozzád,
olyan közel, hogy összetéveszted
lélekzetét a lélegzetteddel.*

*

*Óh, kedvesem,
ha a vizek alatt élnénk,
városok születnének
pilláink rezdüléséből
a tajték alatt.
Hajunk folyóként folyna tova,
virágokkal fednék be összeforrt testünk
és látnánk a partok hosszán,
mint szállnak ágról-ágra lelkeink, a madarak*

*

*A kés, amely a tokban
Alusza békés álmát,
Gondol-e a testre,
Melybe majd belevágják?*

*

*Galambok, nem voltam-e
óvó ág csendes ringástok alatt?*

*

*Rózsák, nem mostam-e
tépett sebetek, amíg eső voltam?*

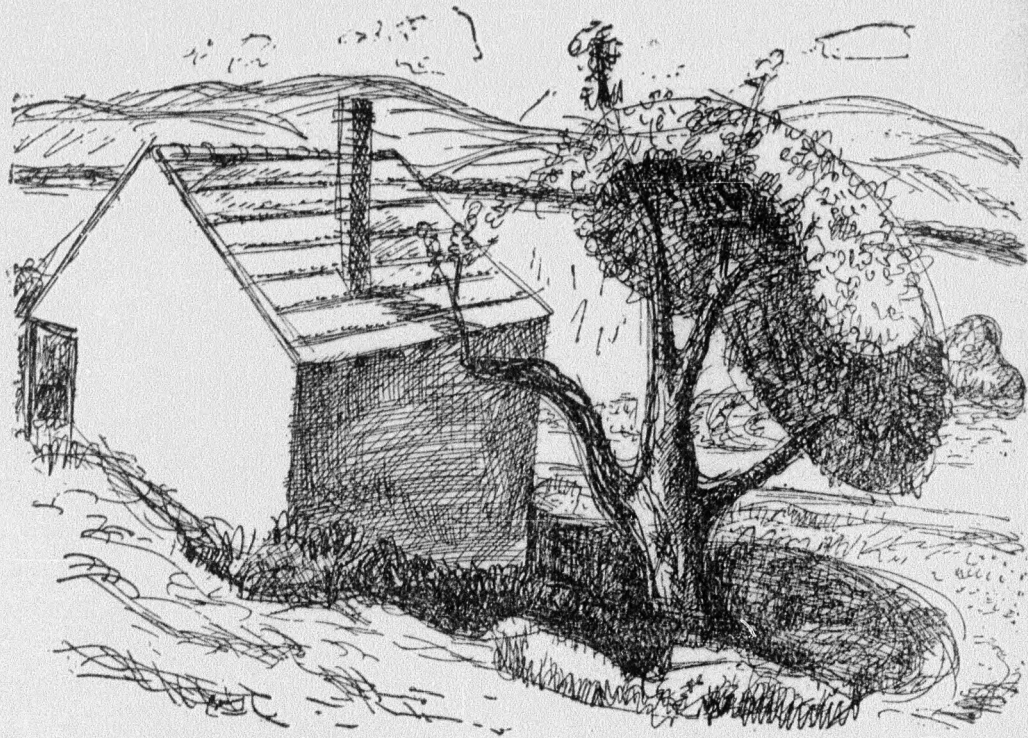
*

*Testvéreim, ha emlékeztek korábbi életemre,
Könyörüljete rajtam!*

Ford.: IFJ. VAJDA JÁNOS

---

munka

Berény Róbert: Rajz

A mese és a gyermek

Őnök komoly és tudós, felnőtt emberek, akik megszokták, hogy ezen a helyen komoly szaktudósok szavát hallgassák. Én nem vagyok szakember, sem a lélektan, sem a mesekutatás, sem a gyermeknevelés terén. Arra a kevésre, amit a gyerekről tudok, saját gyermekeim tanítottak s a dajkám meséiből és saját mesélésemből szűrtem le meseelméletet. S ami a lélektant illeti, az ember tapasztal egyetmást élete során. Minden tudákos igény nélkül úgy kezdem tehát mint egy mesét:

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy kislány, aki ha nem is volt király lánya, mégiscsak bolthajtásos régi, falusi házban született és felesleges mondanom, hogy dajkája mézeskalácson és meséken nevelte. Miért is hamarosan megértette a madarak nyelvét és meghitt beszélgetéseket folytatott kutyával, tehénnel, sőt a kert fáival is. Jól tudta, hogy nincs mindennaposabb jelenség a csodánál, éppen ezért történt is vele annyi csoda mindmainapig, hogy el sem sorolhatni egy rövid mese keretében. Szóval, a kislányon fogott a nevelés. Bizonyára azért, mert mesén és mézeskalácson tartották. Mindkettő bevált és szuggesztív pedagógiai eszköz. De hozzáteszem, a kislánynak volt is vele született hajlama a csodára.

Ez a kislány nagyon félt éjjel. De nappal sokkal boldogabb volt minden más kislánynál, akit ősmertem: mert sohasem volt egyedül. Jóbarátok, szelíd védelmezők és ellenségek vették körül. Az ellenség, az nem baj. Csak meg kell találni a módját, hogyan bánják vele az ember. Az

ilyesmin gondolkodni: igen jó iskola az életre. Felér az ábrázoló geometriával meg a mennyiségtannal.

2103

Tizenhat éves korában nagy csoda történt meg a kislánnyal, férjhez ment és amiként az a mesében illik, kis fia született. Amint a kisleány megértette a szót, anyja buzgón hozzálátott neveléséhez. Mézeskalácson és mesén szerette volna tartani, de volt egy varázslómester az udvarban, aki azt hitte, hogy többet tud a neveléshez, mint a kisleány: letiltotta a mézeskalácsot, merthogy az hasfájást okoz. Így tehát a kisleány csak ritkán kapott mézeskalácsot s ilyenkor mindig el is rontotta vele a gyomrát. Tanulság: az ember vagy naponta egyen mézeskalácsot, vagy soha. Így parancsolja ezt a mézeskalácsok titkos varázsigéje.

A mesét azonban nem tiltotta el a varázsló. Akkoriban a táltosok még pozitívisták voltak és nem hittek a lelki hatásokban. Így hát a kisleány órákig mesélt a fiacskájának, bevallom: borzalmas meséket is mondott, oszlopokról, melyeknek állatfeje hirtelen megszólal és hideg márványtestük piros vért csöpög; hazajáró lelkekről s tüzet prüszkölő lovon nyargaló vasorrú bábáról. Rendesen az volt a mesélés vége, hogy a kisleányból lett mama sírt félelmében, fiacskája is szipogott kissé, aztán falnak fordult ágyacskájában és édesdeden elaludt. Különös: ez a kisleány sohasem félt a sötétben. Nem is történt egyéb baja, csak egyszer beszorult a feje egy nagy ibrikbe, melybe mamája a békakirály udvartartását varázsolta bele; mire kihúzták az ibrikből, annyit mondott: „üres“. Nem is félt semmitől, csak világos nappal a zuhanycsap suhogásától a fürdőszobában. De mivel mi sem vonzóbb a félelemnél, nemsokára ez a zuhanycsap került a kisleány érdeklődésének központjába, hol kinyitotta, hol lezárta, hol leszerelte, hol felszerelte, állandóan úszott a fürdőszoba. Ebből a kisleányból mérnök lett és fogadni mernék, hogy sohasem gondolt többé mesére. Nem tudom, mi volt az oka, talán a mézeskalács, talán a veleszületett hajlam hiányzott a pedagógiai rendszerből.

Idővel, amint az a mesében illik, még két fia született a kislánynak, akit közben már felnőtt korba érett mamának is mondhatunk. A középső fiánál már meg se merte próbálni a mézeskalácsot. S mivel nagyon hatása alá került az udvari varázslónak, az udvari varázsló meg a modern nevelési tanoknak, kisebbik fiának már csak derűs, ártatlan, mosolygós meséket mert mondani. Ez a kisleány nagy érdeklődéssel figyelt mamája szavaira és minden mese befejeztével fogós kérdésekkel ostromolta. Igaz ez a mese? Láttál már tündért? Hány centiméter az óriás? Vasúton utaznak Tündérországba? Hol van a csuda? Mindig a jó ember jár jól? „Miért kérdez a királylány olyan butaságokat?“ Szóval a gyerek kételkedett s hamarosan megállapította, hogy a mese ugyan csak „mese-igaz“, de nagyon mulatságos. Ez a kisleány jó tanuló lett. Mivel nagyon szerette a meséket, hosszú dolgozatot írt a mese eredetéről, el is olvasott hozzá három kötet mesekutatási könyvet. Különös, de meg kell jegyeznem, hogy ez a kisleány rettenetesen félt a sötétben és csak később szokott le erről, „mert belátta, hogy nincs értelme.“

Következik a harmadik fiú története. Ez a harmadik kisleány nagyon pici, sovány gyerek volt. Amiért is az udvari varázsló elrendelte, hogy mindenáron hízlalni kell, tejszínhabbal és mézeskaláccsal. Viszont mesét,

---

munka

azt nem szabad az ilyen túlélénk, ideges gyereknek mondani. Mi egyebet tehettem volna, — engedelmeskedtem az udvari varázslónak.

Egy éjjel hangos ordítózás hallatszott a gyerekszobából. Berohantam, középső fiam bögre ült az ágyán és öklöcskéit rázogatva panaszkolta, hogy öccse nem hagyja aludni. Minden éjjel, amint kioltják a lámpát, mesélni kezd. Van valami barátja a faluban, akit Lundinak hívnak, éjszakánként kijön a falból, vagy legalább is kidugja a fejét, illetve nincs is ez a Lundi, csak az öccse hiszi, hogy van és hajnalig mindenféle badarságokat mesél róla. Az éjjeli meséléseket megpróbáltam letiltani. De beláttam, hogy legkisebbik fiamnak szüksége van mesére. Talán mert mézeskalácson neveltem, talán mert veleszületett hajlama van a csudára, nem tudom. De annyi bizonyos, kell neki. Rászoktattam tehát ezt a gyereket, hogy meséljünk nappal. De nem én neki, hanem ő nekem. Hosszú, hosszú, bonyolult és csodálatos történeteket mondott, melyek tele voltak nem is a mi szelíd népmeséink, de ősi keleti mítoszok vad és túlméretezett látományaival, melyeket biztos meseszöveggel kevert a mindennapi életünk jelenségeibe. Néha olyan szimbólikus, mély bölcseségekre bukkant, hogy megijedtem tőle. Szabadjon egy ilyen mesének emlékemben maradt töredékeit elmondanom:

„Volt egyszer egy kis macska, az lenézett a háztetőről és meglátott a kertben egy rózsát. A rózsza olyan szép volt, hogy a kis macska meg akarta nézni közelről. Mire odaért a rózsához, az már forogni kezdett, forgott, forgott, és nőtt és nőtt, és megette a kis macskát. Akkor mindenki odajött megnézni a rózsát, mert olyan szép volt. És a rózsza mindenkit megevett. Akkor becsukódott, aztán ismét kinyílt és egy ember nőtt ki belőle. Ez az ember nőni kezdett és óriás lett. Elindult a világba, de nagyon szomorú volt, mert egyedül volt az egész világon. Keresett valakit, de senkit se talált. Mindig nagyobb és szomorúbb lett. Egyszer csak találkozott a pusztaságban az oroszlánal. Az óriás ember nagyon megörült, hogy nincs egyedül. Odament az oroszlánhoz. De az oroszlán kitátotta a száját és azt mondta: „megeszlek, mert én te vagyok, az óriás.“ És akkor az óriás tudta, hogy megint egyedül van. Bánatában kitátotta a száját és elnyelte az oroszlánt. Aztán sírt és megette saját magát és földdé vált. Akkor a földből kinőtt egy rózsza, az forogni kezdett és kijött belőle mindenki. A kis macska is kijött belőle és felment a háztetőre. Lenézett a háztetőről és látta, hogy a rózsza nagyon szép...“ itt aztán megismétlődik az egész mese.

Ezen a kisfiamon sosem vettem észre, hogy fél a sötétben. Nagyon bátor gyerek volt, sokkal később vallotta be, hogy nagyon is félt, de ezt gondosan eltitkolta. Nem úgy a középső fiam. Az mindig közölte félelmét, követelte, hogy megnyugtassák, hogy segítsenek rajta. Legkisebbik fiamnak nyilván éppoly szüksége lett volna erre a félelemre, mint magára a mesére.

Bocsánatot kérek, hogy ilyen kis szubjektív történeteket mondtam el, de bevallom, hogy ezekből a tapasztalatokból merítettem mindazt, amit a mese pedagógiai hatásáról mondani tudok. Gyerekszobánkban tanultam meg, hogy a gyermeknek vagy nincs lelki szüksége mesére, akkor az nem is fog rajta, leperreg, mint a kis kacska tolláról a víz, — vagy van rá szüksége, akkor kétféleképpen reagál természete szerint. Vagy

racióna lisan fogadja el, mint mulattató, ornamentális fantáziatáplálékot, játszik vele, akár a labdával vagy az építőkockával, — vagy konstruktív része lelkiéletének a csoda, akkor hiába titkoljuk előle az emberiség eddigi mesekincsét, a gyermek megleli és kitermeli önmagából az ősi mese-megoldások és szimbólumok egész tarka seregét.

Vajjon, mit jelent az, hogy a gyermeknek szüksége van a mesére? Azt hiszem kicsiny korunknak két nagy fájdalma, problémája van: *a magány és az érthetlenség*. Ez a kettő egy gyökérből sarjad. Abban a világban, melyet nem értünk meg, idegennek számúzóttunk, magánosnak érezzük magunkat. Még felnőtt korunkban is szenvedünk a feszültségtől, amely énünk és a külvilág között van. Homogén környezetet szomjazunk, melyben minden a mi szavunkkal szólal meg, minden a mi belső törvényszerűségeink szerint játszódik le és melynek törvényszerűségét, éppen mert teljesen azonos a miénkkel, nem éreznők sem tőlünk független nemezisnek, sem megmásíthatatlan természeti erőnek, de olyan rendnek, mely belső magatartásunkkal, vágyainkkal és cselekedeteinkkel befolyásolható. Nagyon jellegzetes erre a régi német népmesék tipizáló bekezdése: „Es war einmal, zur Zeit, als das Wünschen noch half.“ Ezt a belső világunknak megfelelő, homogén világot építette és szépítette ősidőktől fogva a mese. Ez a világ megvéd a magány ellen. Mert lelket, a mi lelkünket ontja minden teremtménybe, még az élettelen tárgyba is. Az erdő kalauzolja a vándort, az állatok tanácsot adnak, az orsó, a fűrű, a főzőkanál megelevenednek kezünkben s ha haragszanak ránk, „beszélni lehet a fejükkel“, ahogy népiesen mondani szokás.

De magányunkat még ebben a lélekkel teljes mesevilágban is hétepecsés börtönbe zárná a saját testünk, ha a mese meg nem váltana tőle. A közvetlen gyermeked átélés ugyan nem tudja megkülönböztetni az egyéniséget megjelenési alakjától, a testtől, de csapongó kedvét ez a rabság meggátolja szabad mozgásában. A mese egy csapásra segít ezen a fájdalmunkon is. Hiszen az ő birodalmában a test csak külső megjelenés. Ruha, melyet a mesehős lelkiállapotához mérten válogathat. Ha üldözik, őzike; ha haragszik: farkas; ha elbűvik: fűszálcaska; ha egyedül van: kisgyerek. De ha meglátja a sárkányt, hirtelen növésnek ered, erőskarú vitéz, nekimegy, levágja. S íme: a szörnyű sárkány bőréből (hogyan is lehetne másként!) kívánatra kedves királyfi, vagy királykisasszony búvik elő.

A mese megvált a magánytól, kibont testünk börtönéből és megajándékoz egy királlyal. Bűvös országában büntetlenül, felsülés nélkül gyakorolhatjuk mindenhatósági vágyunkat. Parancsunkra épülnek és omlanak le az üveghegyek; kívánságunkra kiobbannak a csaták; akkor kötünk békét, amikor kedvünk tartja. Élethírásunk, életigényünk mértékére örülhetünk és szenvedhetünk. Éppen annyi rettenetben van részünk, amennyire szükségünk van. S a hétköznapi valóság nem állít korlátot vágyaink elé. Megkapjuk azt, amit megérdemelünk. *Lelkünk mélyén erre sóvárgunk mindannyian: megvalósítani önmagunkat*. A mese kinyitja fantáziánk zsilipjeit s hasonló szerepet tölt be a gyermek életében, mint a felnőttben a művészet autonóm világa, mint a kultúrától elzárt falusiaknak a vasárnapi istentisztelet álmokat felszabadító szépsége. De a mese boldogítóbb a művészetnél, mely csak akkor igazán mű-

vészet, ha benne a lélek megharcolja harcát az érzéki valósággal és az anyaggal.

A meseadta szabadság távolról sem a romboló önkény, a szabadság világa. Mert a mesének szigorú *belső logikája, törvénye van*. Ha egyszer elindítottuk útján, nem a mi szeszélyünk vezet többé, ő vezet bennünket, saját legbensőbb rendünk utasítása szerint. Tudjuk, hogy a hős győzelmes biztos: az igazság, az erő, szóval a kvalitás ellen hiába harcolnánk. És vigyázz, a varázsigét, a helyes szót, a helyes percben ejtsd ki, különben elnyeli a föld legszebb váradat. Persze, nem győz mindig a jóság — de mindig az elhivatottság. Csak rajtad múlik, hogy tudjad, királykisasszony, vasorrú bába, vagy hószakállú bölcs akarsz-e lenni. Vigyázz, alakot válthatsz kedvedre, de magad vállalta rendeltetésedet soha. Így válik a mese az uralkodás, tehát az önuralom iskolájává.

És az élet harcára milyen bölcs, jó metódusokat ajánl a mese. Az ellenséggel szemben két fegyverünk van: a bátor szembeszállás... és a szeretet. S valóban, mit is lehessen mást tenni az ellenséggel: vagy leteperni, vagy addig szeretni, míg leveti medvebőrét és kiderül róla, hogy jóbarát. Egyéni tapasztalatom szerint mondhatom, mindkét eljárás sikerülhet. Csak tudni kell mindig, melyikhez folyamodjunk adott esetben. Igen ám, de kihez forduljunk ilyenkor tanácsért? A mese szerint a jóslathoz, a hálás állatokhoz, az öreg emberekhez. A jóslat: vagyis a rendeltetésünk; ösztöneink *belső és biztos felszólalása*. A hálás állatok: *saját helyes cselekedeteink* útmutatásai. Az öreg emberek: *jól bevált tradíciók*, melyeknek tanácsait könnyelműen elvetni, veszélyes dolog. Nem mondom, hogy a gyermek így tudatosítja magában a mesék értelmét. De a szimbólumok hatnak rá és kifejlődésében lassan megértéssé, bölcsességgé érnek benne. Megtanulja idejekorán a felelősséget, tudván, hogy a cselekvés következményekkel jár, melyek súlyos és autonóm erőkké válnak. De megtanulja azt is, hogy cselekedeteivel meg tudja másítani sorsát; akarttal, bátorsággal, szeretettel még a rendíthetetlennek látszó végzetet, még saját egyéniségét is módosíthatja. Nem a mesék mágiája, hanem a kizárólagos természettudományi gondolkodás neveli a gyermeket fatalizmusra.

A mesét csak az tartja a fatalizmus világának, aki nem ösmeri jól érzelmi szerkezetét. A mese fátuma nem egyéb, mint saját lelkünk mértéke. Aki királyfi, azt hiába átkozzák el ahét boszorkányok. Aki császár, az bizvást születhetik akár disznópásztornak is. Aki él, az feltámad, ha gulyáshússá aprítják is. De jaj annak, aki hiúságból, nagyravágyásból, hazug álságból túlbecsüli az erejét. A huncutság kiderül, a hiúság megijed, elbukik minden, ami gyöngé, ami hamis, ami nem azonos önmagával. A mese kérlelhetetlen etikája őszinteségre, becsületes önismerésre tanít, leplez minden látszatot.

De még ennél is többet ad: *biztonságot*. A bizonytalant bizonyossággá; a kuszáltat, érthetlent szabályossá és érthetővé varázsolja. Mennyivel jobb a bennünk lappangó ősi, alaktalan félelmet a gonosz boszorkányra kivetni, kiről tudjuk, hogy valahol túl az óperencián kacsalábon forgó kastélyban lakik és végül a meseigazság szilárd alapján tüzes kemencébe kerül, — mint teszem: a felnőttektől félni, kik itt vannak mellettünk s mégis oly érthetlenség, oly idegenek, s akiket csak rette-

netes lelkifurdalások árán tüzelünk el rossz kívánságaink kemencéjében. A mese olyan ellenségeket termel, kik először is: *messze vannak*, az ópencián túl; másodsor: akik *legyőzhetőek*; harmadszor: akik ellen *szabad és illik is harcolni*; negyedszer: akiket *egyértelműen ki nem állhatunk*; mert az a baj az ellenséggel a valóságos világban, hogy az ember rendszerint nem csak gyűlöli, de szereti is, nem csak fél tőle, hanem sajnálja is. Így szabadít meg a mese a bennünk lakozó félelemtől, így ment fel a lelkifurdalás alól, mely viszont újabb félelmek melegágya a gyermek lelkében.

Megbecsülhetetlen az a tanítás, melyet a *halálról*, a gyerekkornak e rejtélyes réméről kapunk a mesében. A felnőttek rendszeren nem beszélnek a halálról a gyermek előtt. Kitérnek a szörnyű szó elől. Mert, hogyan is vigasztalhatnánk meg a kis szívet, mikor magunk is csupa rettegés, szörnyű félelem vagyunk! Kevesek azok, kiknek a halhatatlan lélek hite valóban hitükké vált s még kevesebben, akik az elmulás rideg tudatával megbirkóznak. Félnék s aki maga nem fél, nem tud vigasztalni. A gyermek pedig titokban sokat foglalkozik a halállal. Az öregek, a barátok, „akik messzire elutaztak”, nem is jönnek már haza soha, a megboldogultak, akik ott fenn bolyonganak a csillagok közt, a testek, akiket koporsóba tettek és elástak a föld alá a temetőben, haza-hazajárnak és ijesztenek. Elejtett szavak, cselédek suttogása... néha apa, anya is betegek, félni kell — vagy megharagszik a kis ember és „szeretné, ha szülei is elutaznának messzire és nem jönnének vissza soha...” — jaj nem, mégsem, ez rettenetes! A mese bizony nem kerülgeti a forró kását. A halál úgy jár-kél benne, láthatóan, kézzelfoghatóan, néha kómikusan, mint a kéményseprő, meg a pék. Köznapi meghitt alak, semmi rejtélyes nincs benne, elvégzi a maga dolgát. Meg aztán ki hal meg? A gyenge, a gyáva, az aki nem életre való; sohasem én, értsd meg: sohasem én, aki élem a mesét. A hős is elesik ugyan a csatában, de az életrevaló halála nem komoly halál. Ide a gyógyítófűvel, az élet vizével! — mindjárt túl vagyunk rajta, feltámadunk! A mese valóraváltja az egészségesek életérzését, a hívők hitét, az ember örök vágyalmát, melynek bizonyára meg is felel valami ösmeretlen, kimondhatatlan igazság. A mese köznapivá és egyszersmind irreálissá váltja a halált. De nem csak halállal bánik el — még az öléssel, ezzel a tulajdonképpen *egyetlen* erkölcsi problémánkkal is kikezdi. „Ne ölj!” tanuljuk és tanítjuk; de be kell vallanunk, ölésből élünk. A gyerek nem tesz különbséget élőlények közt. Számára ölés az állatölés, a virág leszakasztása is. S a mai kicsinyek éppen eleget hallanak arról is, hogy ember embert öl. Érzik ők jól, hogy ilyen is van, ha nem is illik róla beszélni. Tudják a valóság és a tanítás közötti antinómiát. Mit szól ehhez a mese?

Nagyon finoman disztíngvál az ölések különböző neme közt. Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a mesében az ölés sokrétű szimbóluma minden agresszióknak. S a szimbolizált indulat szerint kap más-más ízt az ölés a csodák világában, A hős halálának irreálitásáról már beszélünk, Megölése nem ölés, mert eleve eredménytelen. Ismét másként áll a dolog, ha Árgirus királyfi kirántja a csodakardját s abban a szempillantásban három hadsereg katona hever holtan a gyepen; a tündér legyintésére kővé válik egy birodalom lakossága. Ez a — hogy úgy mond-

juk — ornamentálisan hatásos ölési mód amolyan nagytakarítás-féle. Nem egyéb a gyermek ösztönös félretolási gesztusánál: eriggy, hagyj békén játszani! Így kiált oda a kis lurkó az ugató kutyának, kitől fél, vagy az alkalmatlan felnőttnek: tűnj el, nem kellesz! A mese is, minden gonosz indulat nélkül parancsolja el az alkalmatlant, a feleslegeset. Meggondolatlan friss ifjú düh levezetése is lehet a mesebeli ölés s Árgirus kardja gyakran nem egyéb óriássá dicsőített csattanó pofonnál. Egy cseppnyi jókívánság, egy cseppnyi varázsige elegendő s a halottakkal borított csatatér népe felkél, sorakozik, de immár Argirus királynak hódolnak. Ezek a dekoratív ölések rendszeren nagy tömegekre, névtelen, személytelen sokaságra vonatkoznak. Az elvarázsolt királynő *minden* kérésére; hét ország *minden* hadinépére. Így robog végig az indulat a mesén, de nem lel személyes ellenséget. Már pedig a gyermek csak az egyént érzi élő valóságnak s ebben igaza van. A felnőttek is jól tudják, hogy minden ölés egyént öl; háborúik egyéni anyák egyéni fiait. De a felnőttek szeretik ezt elfeledni s elveik csillogó árgiruskardját húsból-vérből való egyének millióinak szegeznek. A mese szigorúan büntet minden megfontolt rosszindulatot, felesleges kegyetlenséget, durva erőszakot, akár csak egy szegény kis hangya egyénisége ellen irányul is. S azt is sejteti velünk, hogy az ölésnek sok fokozata és titkos eszköze van, a gonosz pillantástól a felfalásig. S ha az ölés néha nem egyéb egy monstre-pofonnál, úgy néha egy kézlegyintéssel megölünk egy gyönyörűséges tündért. Az élet anyaga sűrűbb és rejtélyesebb, mintsem gondolnánk, ne térjünk hát le a jószándék, a jóakarat biztos, egyenes ösvényéről. Vannak azonban ölések, melyeket feltétlenül felment a mese. Jancsit és Juliskát, mikor eltüzelik a boszorkányt, Hüvelyk Matyit, mikor elpusztítja az emberevő óriást, senki sem kárhoztatja. Lássuk, milyen eljárás alapján mentesíti őket a mese a gyilkosság bűnétől. Megállapítottuk, hogy a mesében a jó hős halála irreális. Most hozzátehetjük: a gonosz pedig maga válik irreálissá halálában. Mert a tiszta gonoszság nem emberi, nem életképes, nem valóságos. Egyértelműségénél, túlméretezettségénél fogva más anyagú, elvontabb, vértelenebb, mint a mese többi szereplője. Pusztulása: törvényszerűen bekövetkező feloldás a gonosz káprázat alól. S nem is élt sohasem, akit a mese meg tud ölni.

Még egy különös, nagyon különös mesemotívumra kell ezzel kapcsolatban kitérnem. A gyümölcs örül, ha leszedik; a búza, ha megőrlik; a kalács jutalmazza azt, aki őt jól megsüti; az életmentő paripa végül így szól hálás lovasához: „most pedig vedd elő kardodat és üsd le a fejemet!” A hős előbb szabadkozik: „hogyan cselekedhetnék ilyen jótevőmmel”, de aztán mégis csak rácsap a paripa nyakára. Mire beteljesedett a csuda: a paripa bőre lehull s pompás királynő lép ki belőle. — Örökszép képei ezek *a magasabb formákra váltó jó erőszaknak* s egyszersmind — mindez bizonyára távolesik a gyermeki érzéstől, de termékeny emlékeket hagy benne — a végső megrezdülések, a nagy és szent pálfordulások s mindenekfelett a szerelemi megsemmisülés megváltó voltának.

A „felvilágosodott” mamák gyakran panaszozzák, hogy gyermekeik megrémültek egy borzongós mese hallatára. Mások dicsekszenek vele, hogy „okos” kisdedeik megvetik a mesét, irtóznak az oktalan, csúnya

képzetektől. Egy ilyen mama büszkén mesélte el, hogy hatéves kislánya meglátván a vasorrú bába képét egy könyvkereskedés kirakatában, bement a boltba és megkérte a boltos bácsit, hogy ne áruljon ilyen ijesztő könyveket. Gyanús nekem kissé ez a bátorság. Aki még rá se mer nézni a boszorkányra, aki még kíváncsi sem mer lenni rá, ez a „felvilágosodott” nagyon félhetett a saját fantáziájától.

Valószínűleg a mese is olyan, mint a mézeskalács. Könnyen megárt, ha nem szoktuk meg. Egy mesén nevelt gyermek beleéli magát a csodák rendszerébe. Megtanul velök bánni; s mi más az életböleség: megszokni a csodát és alkalmazkodni hozzá?

De ha egy gyereket racionális világban tartanak, a józanság rideg melegágyában elkényeztetődik. S könnyen megrémülhet az első háromszemű óriás megjelenésén. Szegényke, nem tudja még, hogy kell kifogni az óriáson. Azt hiszi, hogy az is olyasvalaki, mint teszem a fogorvos bácsi, vagy a tanító úr, amikor haragszik. Persze, hogy fél. De bizony aki naponta megküzd három darab háromszemű óriással, az tudja jól, hogy a fogorvos bácsi csak svindli, az ember egyszerűen ki meri tátani a száját s máris túl van a bajon — minden a merésen múlik! S a tanító bácsi? Alapjában véve csak úgy tesz, mintha haragudnék, mert el van varázsolva szegény, — de ha hazamegy, leveti a medvebőrt és éppen jó kis fiú, mint amilyen a kisfiú maga.

Igen ám, de *a mesék szadizmusa!* — mondják a modern mamák álszemérmes szemrebbenéssel.

Hát el akarják zárni a gyereket a világtól? Az idilli otthonban csirkét, disznót ölünk, eleven libát kopasztunk, eleven rákot dobálunk a forró vízbe! Jól van, a városi gyermek ezt tán nem látja. De tudja jól, ha nem csacsi, hogy megölt állatok húsból élünk. A felnőttek szavai gyűlölettől, gyikosságtól, háborútól visszhangzanak. Az utcán éhes, meztelábás koldusgyerekek ténferegnek s a szelíd mama mellettük vezeti át kézenfogva kisgyerekét, hogy mazsolát vásároljon neki a boltban. Amott a rendőr bácsi éppen egy megláncolt fegyencet kísér át az utcán. A szeneskocsis ütlegeli a lovát. A szülők veszekszenek, a barátok rágalmazzák egymást, a cselédszoba pokla szomszédos a gyerekszobával. Végül is ríkázó plakátok, szemléltető mozik hirdetik az élet tejjel és mézzel folyó Kánaánját...

Vagy a „nursery” mesterséges álvilágába száműzzük és butítjuk a gyereket, ehhez nem csak korlátoltság, de szerencsére nagyon sok pénz is kell, vagy hagyjuk, hogy a gyermek idejekorán teljes természetességgel ösmerkedjék meg a valósággal. S higgyék el kérem, ha elbírja a valóságot, akkor nem fog megütközni a meséken sem. Viszont ha hat-tíz éves koráig nem sikerül őt egy mesterséges üvegházban tartani, hogyan bírja el majd elpuhult kis szíve a már az iskolában hirtelen rárontó realitást? Nem rejtegetni kell, de megösmertetni, megértetni és megszerettetni az életet a gyermekkel. Ebben hasznos segítő társunk a mese. A mese, amely igazabb és vigaszosabb a valóság felületes, töredékes látszatánál, — mert feltárja a gyermek előtt az emberi lélek őszinte belső törvényeit.

Lesznai Anna

---

munka

Hernyó ur kallódása

A rozoga szélmalom derekáig süpped a feneketlen sárba és nyög a vitorlája a metsző, őszi szélben. Megérkeztek a kövér varjak a soványító /kúrára és behintették a lapuló tarlókat károgással. Megejtő hervadással fogynak el a nyári színek és csak néha, egy napra térnek vissza. A nap soványan, karikás szemmel pislog az ég alján, mikor a lapály szélén feljön.

Hernyó víg, szellős, nyári ruhában végezte reggeli sétáját az elhagyott üres malomban és kalapjával lesodorja a gerendákról a pókhálókat. Ásított és kipróbálta a hangját.

— Keh... keh, gyönyörűséges őszi nap kezdődik. Árnyékban valószínűleg két fok, tehát áttérünk a városi életre.

Délfelé szemlélődve áll meg a város szellős terén. A hősiszobor poétikus figuráját bámulja az ötdioptriás szemüveg mögül, amely dróttal van a füleihez erősítve. Megtömi a pipáját. Nagy elhatározással szólít meg valakit gyufáért:

— Tisztelt honpolgár, milyen foglalkozást ajánlana ön nekem, például csempészett öngyújtóárusítást, mit gondol?

A golfnadrágos úriember lezseren fog szarvasbőrkeptyüs kezével egy teniszrakettet és sok iróniával raccsolja a választ:

— Kehgyedet jól kiehjtették.

— A szemétche ucham, a szemétche, — nyugtatja meg a golfnadrágost.

Állt egy darabig és sok mohósággal szívta a pipát. Feltolta a szemöldökeit a homlokára és kíváncsian pislogott a padra, ahol a nő ül egy tankformájú gyerekkocsi mellett. Gyenge tétovázás után helyet foglal a padon.

— Áóóó, — ásít és élénkülő érdeklődéssel szemléli a nőt, aki mély buzgalommal adja át magát a napfénynek. Enyhe mozdulatot tesz a jobb kezével, amely bemutatkozás. A nő bágyadtan mosolyog.

— Gazdasági túlprodukción vagyok kérem... Hernyónak hívnak, ez az igazi nevem. Be szeretnék gubózni. Nem tetszik gondolni, ne próbáljak-e gyufát árulni a télen vagy inkább kövessek el valami gyenge bünt tételre, amely megnyitja előttem a kincstári lakás és ételmezés lehetőségét?

A nő mély érdeklődéssel néz a szemüveges és szakállas fiatalember arcába.

— Valószínű, hogy történt önnel valami, amiért így elhullt.

— Óh, nem sok, vakbél voltam a társadalom hasában, kioperáltak és azóta enyhe tájékozódást szerzek a munkanélküliség örömeiben. Ha nem veszi tolakodásnak, a kegyed életére nemzették e gyermeket?

— Óh dehogy, tanítói oklevéllel tolom e kocsit és váltok pelenkát, — feleli a nő gyenge pirulással.

A férfi gyorsan begyújt a pipába és nézi az égen botorkáló felhőrongyokat. A nő részvétellel nézi a fiatalember szakállas arcát és vékonyka hangon folytatja:

— Sírhatnékja van az embernek, ha arra gondol, hogy munka nélkül vannak emberek.

— Ó, én nem sírok. Öt évvel ezelőtt sirtam utoljára, jelen voltam, mikor egy fecske nekiment a sürgönydrótnak és eltört a szárnya, — felelte mély meghatódással, — higye el nincs meghatóbb dolog, mint mikor egy fecske elveszti a létfenntartásához szükséges eszközt, azt a fekete frakkot, amely leszakad a testéről rongyosan. Alászolgálja kérem.

A nő gyengén utánakiált az embernek, ki az imént meghatódva beszélt egy fecske balesetéről:

— Hova megy kérem? várjon csak és mi lett a fecskével?

Hernyó a szemüveg mögül rövid szemlét tart a szobron.

— A fecskét eltemettem egy vackorfa alá. Megyek, kicsavarom a puskát a kezéből annak a bronzkatonának. Kegyeletsértésért öt téli hónapot jelent rabagysztrungban. Nehézkes a fantáziám, nem tudok jobbat kisütni.

— Ne tréfáljon, Hernyó úr, — kiáltja a leány résztvevő hangon, — beszélni akarok magával...

A fiatalember visszaült a pad szélére és friss tömésel látja el a pipáját.

— Miről akar velem beszélni, a szerelemről? bennem is olyanféle motoszkált az előbb, de nem akartam zavarni. Mosolyka, engedje, hogy így nevezzem. Például arra vágyom, hogy kegyeddel legyek egy hosszabb magányban.

A lány arca kicsit elpirul és arra gondol, hogy sokszor mint tudnak melegíteni a szavak is.

— Van otthon egy töröttlábú papagályom, amelyet az asszonyom nekem adott, mert nem bírja fájdalom nélkül nézni. Talán meg tudná gyógyítani. Először hazatolom a gyereket.

Hernyó kivette a szájából a pipát. Ime, gondolta, míg ő saját élete fölött tart szemlét és császkal sok vígsággal a világban, egy papagálynak kitörrik a lába.

— A papagályok olyanok, mint a nők, ragyogó és drága kozmetikai műremek. Szeretem őket, mert színesek, élelmesek. Sietek hozzá, — bólogat nagy örömmel és némi türelmetlenséggel várja vissza a leányt.

A tető alatti szobában fapálcikát kötöz a papagály törött lába mellé, mire a madár hevesen biceg az ablakpárkányon, mint egy mankós bohóc.

Birkahúst eszik rizkásával. A leány könyököl és érdeklődve nézi. Hernyó evés közben udvarias tartózkodással szemléli a nő testének hullámvonalait.

— Fáradt ugye, hol szokott aludni éjjel — kérdezi a leány szomorúan.

— Az úgy van tudja, hogy ez a gyenge őszi idő bevert egy rozoga szélmalomba, amely titokzatos, mint egy ráncos, fekete boszorkány szíve. Ott tanyázom a tulajdonos engedélyével. Édes egy hely. Romantikus és én mindig szerettem a romantikát, felüdt.

Nem akar meggyulladni a sárgaréz öngyújtója, mire a leány hajszütővassal paraszt hoz be a horpadt bádoggályhából. Aztán folytatja a férfi:

— Szomorúnak látszik, Mosolyka kisasszony. Nincs kegyednek senkije? Olyan félárbócra eresztett pillákkal néz mindig.

---

munka

A leány gyenge sóhajtást ereszt keble mélyéről.

— Volt egy vőlegényem, leskalpolta az életéről a tbc, — mondja révedező pillákkal.

A férfi feláll és kinéz az égre, amelyen az alkonyati fénytől piros fellegek legelnek.

— Lefogadom, hogy holnap süt a nap, tisztelje meg látogatásával a malmot. Bemutatok egy kis tavat, amelynek olyan színe van, mint a maga szemének. Alászolgálja.

Hernyó visszamegy a malomba. Az est meleg és az ég közepén a tejút mint egy leterített hosszú géz. Lefekszik egy csomó friss. őszi szénára és kiveri pipáját elalvás előtt.

Reggel korán a malom előtt ül és figyeli a nagy lapályt, amelyen apró ködgomolyagok ténferegnek, mint legelésző fehér birkák. A napfény végül is elüzi őket az erdő fele. A vastag szemüveg mellől érdeklődve nézi a város felé vezető köves utat. Meleg szél cibálja a malom rongyos vitorláját. Boldogan turkál hegyes, franciás szakállában, mikor látja a nő közeledő alakját, amint kecsesen pilleg a malom felé. Arra gondol, hogy valószínűleg nem jártak még ennyi kecses bájjal errefelé.

— Á, kisasszony, — mondja melegen, mily üde kegyed, mint egy pelyhedző jegenyefa tavasszal.

A leányon halványzöld vékonyka kabát és oroszos szabású piros blúz. — Tessék, üljön le a vitorla alá és vesse le a kabátját, mert jó meleg van.

— Magának nincs kabátja? — kérdezi a leány üde mosollyal.

— Nincs, kicsit beleestem néhány évvel ezelőtt a világgazdasági helyzetbe és kénytelen voltam megválni a kabátomtól. Képzelve, azóta nyáron és télen egyaránt tanulmányozom az újságokat és olvasom belőlük, hogy a politikusok megígérik, Hernyó Áron honpolgárnak 1937 telén lesz télikabátja. Ebben a dologban elhagzott egymillió nyilatkozat egy tucat államférfi ajkáról és ime. Tehát ismerkedjünk meg a tóval, amelyet beígértem a szeme színével kapcsolatban, ott a cserjés mögött.

A bokrok ezévre már kezdték beszűntetni üzemüket és érett, piros leveleket hullajtottak le, amint keresztülmentek köztük.

— Várjon kedves, elszakítja a ruháját, kapaszkodjon a nyakamba, átszállítom a partig.

Nagy igyekezettel emelte fel a gyengén tiltakozó leányt és átvitte egy csomó tüskés bokron.

— Tessék, befutottunk, itt szoktam néha elmélázni arról, hogy mint oxidálódik testem az enyészet felé.

A leány tétova mozdulattal emelte fel a karját és a kék vízre mutatott, amelynek szélén ezüst halak úszkáltak. A férfi folytatta:

— Kedves, higye el, hogy buta kis hernyók vagyunk és mindig előlről kezdjük a szexuális ébredést.

A leány felemelte az arcát és csodálkozva nézett a férfi szemeibe, amelyek kitágulva, megnöve, derűsen csillogtak a szemüveg mögött.

— Maga úgy néz ki, mint egy csavargó és úgy beszél, mint egy intellektuel, mint egy költő.

— Talán mind a kettő vagyok, csavargok, mert helyszíni szemlét tartok a különböző tájak felett, hogy hol, mely vidéken tombolnak leg-

teljesebb pompájukban a különböző évszakok színei és figyelem az emberek életét, amely egy csomó iskolázott tudatlanságból áll. Egy barak télre bedeszkázott ablakú hajléka alatt esti tanulásokkal szereztem be némi világnézeti szemlélődést. Azóta úgy lógok különböző fajsúlyú ideológiák fixtelen pontjai közt, mint Mohamed koporsója ég és föld között.

Ceruzát vett elő és papírost, felvázolta a nőt az oroszos szabású blúzban, gyenge mosollyal az arcán. Elébe rajzolta még a partot, bokrokat és néhány rongyos felhőt az égen.

A leány kis csomagból kenyeret és húsokat tárt fel.

Este a tető alatti szobában teát ittak rumosan, amelyet a horpadt bádognyal főztek. Hernyó gyors leltárt csinált magában leánnyal való rövid ismeretségének idejéből. Szamárság, langyos kis dolog, olyan, mint egy rózsaszínű fény, amely egy ideális Röntgen-készülékből lövell a szívig.

— Keresztülfúj a szél a malom barna deszkáinak nyílásain, — mondja fáradt mosollyal.

A leány nem válaszol, ide-oda pillog a szobában kis, vontatott mozdulatokkal.

— Van talán valami kívánsága? — kérdezi finom szolgálatkészséggel.

— Á, semmi, csak azt eszeltem ki, hogy megkérem, biztosítson nekem egy ülőhelyet éjszakára itt a kályha mellett.

— Nem is olyan reménytelen kérelem, — feleli a leány sok mosollyal.

Ötödik napja ül a kályha mellett és várja az esős idő elmulását. A leány esténként hazajön és kurta mozdulatokkal nyomja a száját a férfiéra.

— Az ember az „otthon” és a nevelés hatása alatt családias gondolatokkal foglalkozik, — mondja a férfi eltűnődve, — nagy kár, hogy nem vehetem feleségül. — Kinéz az ablakon át az udvarra, amely tisztátlan szagok mély, szennyes ürege és arra gondol, hogy íme keskeny, fehér lapokra ki kellene írni a lakások ajtajai fölé: tbc., luesz, epilepszia, angolkór, éhség, nyomor.

A horpadt vaskályha, mint egy bicegő, fekete macska fúj, sziszeg és vörösödik előtte. Vontatott mozdulattal áll fel és leemeli kalapját a fogsárról. A leány tévelygő szomorúsággal sovány arcát figyeli.

— Hova megy? . . . csak így . . . ? — kérdezi.

Hernyó kalapját forgatja a kezében.

— Képzeld, eszembe jut, valami szamárságért néhány hónap szabadságvesztésre méltónak találtak kis halasztásokkal, igyekeznem kell, hogy leteljen tavaszra. Az úgy volt, hogy akkor már három napig diétáztam répakoszon egy vetés szélén, mikor arra jön a gazdája és megbotránkozva látja, hogy kiettem öt négyszögöl répát a földjéből és erre elkezdett lár-mázni, meg akart legyinteni egy karóval, erre én az önvédelem jogán kis repedést okoztam neki a kisagy fölötti koponyacsonton.

A leány dideregve ingatja az oroszos szabású piros blúzt a vállain és arca hosszúkás méretet ölt. Szórakozottan igazítja meg az ágyból kilátó szalmazsák csücskét és csak akkor néz fel, mikor az ajtó becsukódik.

Katt.

Szó Gyula

munka

Aldo Palazzeschi: Öregasszony

(OLASZ)

*Száz éves az öregasszony.
Ritkán látták napközben mozogni
s olykor a kutak mellett alva találják.
Nem kelti fel senki.
A víz lassú morajától elalszik az öregasszony
és úgy marad alva az egyhangú muzsikában
sokáig sokáig sokáig. Ford.: MÁRIA BÉLA*

Saljapin lejlájára

Kiváló színész és kiváló énekes volt Fedor Saljapin. Számnukra mégis sokkal több. Nagy komédiás volt: „ripacs“ és örökérvényű gesztusokkal felruházott „emberalakító“, egy személyben. Zeneileg, egy exotikus stílust képviselt — a tizenkilencedik század végének orosz stílusát. De nem előadásmódjának különlegességében, nem hangjának csengő varázsában rejlett Saljapin valódi értéke. Hisz tanúi lehetünk annak, miképp vált idővel egyoldalúvá, modorossá, s hogyan kereste a határos, könnyen megoldható zenei feladatokat. A színpadi emberalakítás hiánytalan teljessége volt az, mely őt mint énekes színészt Alexander Moissi mellé, a színpadi romanticizmus legnagyobb képviselői közé állította.

Míg a klasszikus énekesszínész alakításának súlypontja szinte kizárólag a hang zenei kifejezőképességére korlátozódik, a romantikus énekeselőadó, a hang önálló kifejezőerejét az egységes színpadi megjelenítés szolgálatába állítja. Saljapin, aki az orosz történelmi zenedráma stílusán nevelkedett, s lett azzal együtt világhírűvé, ezt a romantikus stílust képviselte egész életében. A színpad, az emberalakítás általános lehetőségeit jelentette számára. A kötött előadási formát pedig az énekes színpad romantikus stílusának megfelelő „elemző“- (analizáló-) módszer adta. Saljapin alakításainak gazdagságát az emberi hang és mozdulat kis gesztusai és szinte önkéntelen rezdülései jelentették. Egy intés, felkiáltás, vagy sóhaj — egy rejtett rándulás telítette meg általános érvényű emberiséssel mindazokat az alakokat: hősoket, győzteseket és elbukókat, akiket Saljapin a színpadi történet merev kereteiből élénk léptetett és megmutatott. Ebben az analitikus ábrázoló módszerben, ebben a tipikusan orosz stílusban volt Saljapin egyedülálló énekesnagyság. Mint Moissi, ő is a sajátosan romantikus orosz drámában élte valódi ábrázoló, emberalakító életét. De az olasz származású Moissi az orosz társadalmi színjáték romantikáját képviselte — ha naturalisztikus beállítású német színpadon is, Saljapin, az orosz történelmi zenedráma romantikájában teljesedett ki valójában.

A muló stílusideállal, most elmúlt maga Saljapin is. Követte Moissit és mindazokat a nagy emberalakítókat, akik hosszabb-rövidebb idővel éltek túl annak a stílusideálnak, annak a megjelenítési formának virágzását, melynek életet, testet adtak.

Justus György

Szelényi István zongoraötösét az Új Magyar Zeneegyesület III. bemutató estjén adták elő nagy érdeklődés mellett. A szerző „szimultánfónia“ meghatározással jelöli meg új művét és a mű előadása előtt kifejtette, hogy új stílus kísérletének célja a többszólamúságban az egyes szólamokat annyira felszabadítani, hogy azokat már a közös metrum se kösse egymáshoz, hanem csupán a mondanivaló belső logikája.

A mű előadása azt a benyomást keltette, mintha a kitűnő komponista előljáró magyarázatát csupán abban az aggodalmában szerkesztette volna meg, hogy a hallgató nem lesz képes figyelmével a mű szétágazó fonálait követni és így zavaros benyomást kap. Nyilván ezért látta szükségesnek a muzsikánál jóval kevésbé meggyőző „használati utasítást“ előrebocsájtani. Ez az elővigyázat azonban teljesen felesleges volt. Akusztikai hatásban a mondanivaló szuggesztivitása, a szólamvezetés logikája semmi kétséget sem hagyott a muzsikus szándékai felől és így a hallgató első hallásra is felismerhette a tartalom mögött a szerző biztos formakésztségét és komoly kontrapunktikus invencióját.

A „szimultánfónia“ mint új stílus, akusztikai szempontból lényegileg nem sok újat hozott, előnyei talán inkább vizuális szempontból jelentősek, mert az interpretátornak appercepcióját megkönnyíti és világosabb képet ad ez a szabad írásmód, mint ugyanennek a zenei kifejezésnek egységes metrumban történő lerögzítése.

A szerző által e stílus keretén belül elképzelt improvizációs lehetőségek szerintünk végeredményben nem célravezetőek, mert egységes és logikus improvizáció a mai kamarazene egyenrangú szólamai esetében az előadók olyirányú előképzettségét kell, hogy feltételezze, amely csak a zenei nevelés egész új alapokra való fektetésének lehet eredménye. Ilyenformán az improvizációs részek az interpretációban szükségszerűleg is a próbák folyamán lefixált megoldást kaphatnak csupán, melyeknél kétséges, hogy végül is nem lesznek-e merevebbek és fantáziátlanabbak, mint ha a komponista fektette volna le a megoldást.

Eltételezve azonban az új stílus vitatható teoretikus előnyeitől, Szelényi műve újabb tanújele a szerző elsőrangú tehetségének. Etikai komolyság, szigorú logika és őszinteség jellemzik Szelényi muzsikáját, melyben elismerésre kényszerítenek a szerző mindig magasrátörő célkitűzései.

Kifogásolható a műben az ökonómia hiánya, mely a tetőpontok állandó halmozásában nyilvánul meg, csökkenő feszültségű átvezető részek majdnem teljes hiányával. (Ez egyébként Szelényi egyéb műveire is jellemző). Ezenkívül — véleményünk szerint — a mondanivaló súlya meghaladja az előadóapparátus kereteit, amelyre azt a szerző írta. Így azután a hallgatónak az a benyomása, mintha kamarazene helyett zongoraötösre redukált zenekari művet ismerne meg.

Mindent egybevetve azonban, a művet mint Szelényi István egyik legsikerültebb alkotását üdvözölhetjük, mely komoly nyeresége az új magyar zeneirodalomnak.

V. L.

---

munka

Pályázat

Az 1937. január 7-én 30 éves korában elhunyt dr. Weisz Pál orvos emlékére barátai pályadíjat tűznek ki az alábbi feltételekkel:

A pályázók két téma feldolgozása között választhatnak:

1. az intellektuellek szerepe napjaink magyar társadalmi mozgalmában, különös tekintettel a szocialista mozgalomra.
2. A szocialista nevelés alapvető problémái.

A pályadíjat odaítélő bizottság 5 tagból áll: Falus Ervin, Kassák Lajos, Nádas Endre, Riesz István, Vámbéry Rusztem.

A pályadíjat kitűzők fenntartják jogukat, hogy bármely más bizottsági tag akadályoztatása esetén új tagot ők delegáljanak. Határozatát a bizottság 1938. december 15-ig hozza meg és közli a „Munka“ ezután megjelenő legközelebbi számában. A bizottság egyszerű szótöbbséggel határoz.

A bizottság által legjobbnak talált pályadíjnyertes mű szerzője 500 pengő készpénzjutalmat kap, ezenfelül a nyertes tanulmányt a pályadíj kitűzői könyv-alakban kiadják. Az első kiadás 1000 példányban történik, e kiadás terjedelmében a kiadói joggal és a befolyó jövedelemmel a kitűzők rendelkeznek, míg a szerző az első kiadásból 50 tiszteletpéldányt kap. A bizottság csak kiadásra érdemesnek talált tanulmánynak ítéli oda a pályadíjat és ha a beérkezők között ilyen nem talál, a pályázat meghirdetői fenntartják jogukat, hogy az oda nem ítélt pályadíjat újból, esetleg változó feltételekkel tűzzék ki. A pályadíjnyertes és így kiadandó könyvön feltüntetést nyer, hogy az a néhai dr. Weisz Pál emlékére kitűzött pályadíjjal kitüntetett tanulmány és a könyv bevezetőjéül dr. Weisz Pál élete és egyénisége nyer rövid méltatást. A pályaművek gépírásban küldendők be, a mű terjedelme tíz normális könyvív, vagyis 160 oldal lehet.

A pályamunkák legkésőbb 1938. október 1-ig küldendők be a „Munka“ szerkesztőségéhez: Budapest, VI. ker., Bulcsu-u. 19. II. 7. A pályázatokat jelige alatt kell beküldeni.

A Munka szerkesztősége.

---

a 61. szám tartalomjegyzéke: írók a sajtó és zsidókérdésről (kassák lajos) ● az idő a mai irodalomban (gró lajos) ● heinz politzer verse: altatódal a híd alatt (fordította felleg györgy) ● levél a tulvilágra (farkas ödön) ● modok mária képeiről (kassák lajos) ● armand bernier verseiből (fordította ifj vajda jános) ● hernyó ur kallódása (szó gyula) ● a mese és a gyermek (lesznai anna) ● aldo palazzeschi verse: öregasszony (fordította mária béla) ● saljapin fejfájára (jusstusz györgy) ● szelényi istván szimultánfoniája (v. 1) ● pályázati felhívás ● a címlapon berény róbert rajza, a szöveg között kádár béla és berény róbert rajza, a műmellékleten modok mária festményreprodukciói ●

---

munka társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: kassák lajos ● felelős kiadó: falus ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: budapest, VI. bulcsu-u. 19. II. 7. ● csehszlovákiában: „NOVITAS“ bratislava ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 4.—, lei 20 ● előfizetési félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen-nyomda, Budapest. Budapest, IX., Kálvin-tér 8. Felelős vezető: Lombár László.